Εἰκ. 1. Προσωπογραφία τοῦ κτίτορος τοῦ Μετεώρου βασιλέως - μοναχοῦ Ἰωάσαφ (ἐκ τοιχογραφίας τοῦ παλαιοῦ ναοῦ τοῦ κυρίως Μετεώρου· βλ. σελ. 388).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 2. Σχεδίασμα γενικῆς ὄψεως τῶν Μετεώρων (ἐκ χαλκογραφίας τοῦ ἔτους 1882· βλ. σελ. 389 σημ.).

ΒΥΖΑΝΤΙΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΙΑΣ ΙΓ΄ ΚΑΙ ΙΔ΄ ΑΙΩΝΟΣ

(Συμβολὴ εἰς τὴν Βυζαντινὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῆς τελευταίας περιόδου).

4. Αἱ Μοναὶ τῶν Μετεώρων.

Μετὰ τὴν ἐξέτασιν τοῦ καθεδρικοῦ ναοῦ τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν (ἐν τῇ σημερινῇ κωμοπόλει τῆς Θεσσαλίας Καλαμπάκα)[1] προβαίνομεν εἰς τὴν ἔρευναν τῶν μνημείων τῶν Μετεώρων.

Εἰς τὰς κορυφὰς παραδόξων βράχων, ἀληθῶς μετεώρων λίθων, ἐγκατεσπαρμένων εἰς τὴν μεταξὺ τῆς ὀροσειρᾶς τῆς Πίνδου σχηματιζομένην ἀγρίας μεγαλοπρεπείας κοιλάδα τὴν διαρρεομένην ὑπὸ τοῦ Πηνειοῦ ποταμοῦ, εὑρίσκονται ἐκτισμέναι Μοναί, ἐν ᾧ εἰς τὰ βαθέως εἰσχωροῦντα εἰς τοὺς βράχους τούτους κοιλώματα καὶ σπήλαια ὑπάρχουν ἀσκητήρια (εἰκ. 2 καὶ 5).

---

[1] Βλ. Ἐπετηρίδα τῆς Ἑταιρ. τῶν Βυζαντ. Σπουδῶν Ϛ΄ (1929) σελ. 290 κ.ἑ., ἔνθα καὶ τὰ περὶ τῶν ὀνομάτων: Σταγοὶ - Καλαμπάκα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Τὴν ἱστορίαν τῶν Μονῶν τούτων καὶ ἀσκητηρίων γνωρίζομεν ἀκριβέστερον ὁπωσδήποτε σήμερον μετὰ τὰς ἀνευρεθείσας κατὰ τοὺς νεωτέρους

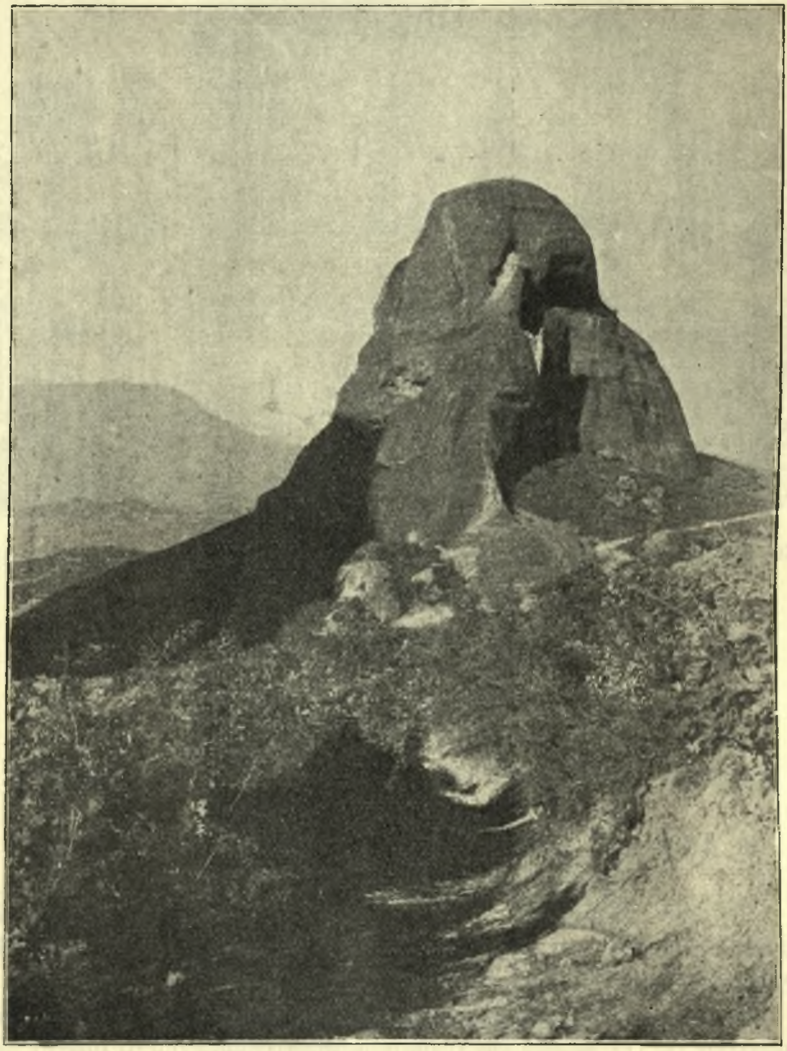

Εἰκ. 3. Ὁ στῦλος τῆς Δούπιανης, ἔνθα τὸ «Κυριακὸν» τῆς Σκήτης τῶν Σιαγῶν.

χρόνους πηγὰς καὶ τὰς γενομένας ἐπ᾽ αὐτῶν μελέτας [1], συνοπτικὴν δ᾽ ἐπισκό-

[1] Πρβλ. τὴν ἀναπτυχθεῖσαν μέχρι τοῦδε πλουσίαν σχετικῶς βιβλιογραφίαν ἐν Byz. Neugr. Jahrb. III (1922) σ. 364 κέ. Πρβλ. Ι. Β ο γ ι α τ ζ ί δ ο υ, Τὸ χρονικὸν τῶν Μετεώ-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

πησιν αὐτῶν παραθέτομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα ὡς ἀπαραίτητον προϋπόθεσιν τῶν προβλημάτων τῶν συνδεομένων μὲ τὴν τέχνην τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων.

Κατὰ τὰς μελέτας ταύτας, ἡ πρώτη μνεία περὶ τῆς ἱδρύσεως τῆς «σκήτης τῶν Σταγῶν» ἐξαρτωμένης ἐκ τῆς ἐπισκοπῆς Σταγῶν, εὑρίσκεται εἰς χρυσόβουλλα ἀπολυθέντα πρὸ τοῦ ἔτους 1143 τῆς Βασιλείας τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ (Βογιατζίδου, Ἔνθ' ἀν. σ. 15). Ὑπὸ τὴν σκήτην ταύτην ἐννοεῖται βαθμηδὸν σχηματισθὲν συγκρότημα ἐξ ἀσκητηρίων εἰς σπήλαια τῶν βράχων ἢ εἰς μονύδρια μετὰ «Κυριακοῦ» ἤτοι κοινοῦ ναοῦ, ἐπὶ τοῦ βράχου — στύλου — τῆς Δούπιανης ἱδρυμένου (εἰκ. 3), εἰς ὃν συνήρχοντο πρὸς τέλεσιν τῆς Λειτουργίας κατὰ τὰς Κυριακὰς (συμφώνως μὲ τὸ μέχρι σήμερον σῳζόμενον σύστημα τῆς Σκήτης Καυσοκαλυβίων καὶ Ἁγίας Ἄννης ἐν Ἄθῳ) καὶ μὲ ὀργάνωσιν οἱονεὶ ὁμοσπονδιακήν, ἤτοι μὲ τὸν Πρῶτον «ἀνερχόμενον μετὰ βακτηρίας εἰς ἅπαντα τὰ μονύδρια τοῦ τε Μετεώρου καὶ ὅλης τῆς σκήτεως, διέποντα αὐτὰ καὶ διατάττοντα» [1]. Ἡ ὁμοσπονδιακὴ ὀργάνωσις φαίνεται ὅτι συνετελέσθη κατὰ τὸν 14ον αἰῶνα καὶ ἰδιαίτατα ἐπὶ τῆς Σερβικῆς κατοχῆς τῆς Θεσσαλίας ὑπὸ τοῦ Συμεὼν Οὔρεση, ὅτε μαρτυρεῖται ὅτι εὑρέθη τις «ἀνὴρ θεοφιλὴς κὺρ Νεῖλος» καθηγούμενος τῆς Μονῆς τῆς Θεοτόκου τῆς Δούπιανης, ὅστις, ἔχων τὴν συνδρομὴν τοῦ γνωστοῦ ὡς ἁγίου ἐπισκόπου Σταγῶν Βησσαρίωνος (1355-1371), ἀνήγειρεν «ἐν τοῖς περὶ τὰ Μετέωρα σπηλαίοις τέσσαρας ναοὺς πρὸς συνασπισμὸν καὶ βοήθειαν ἑαυτοῦ καὶ πάσης τῆς Σκήτεως» [2].

Εἰκ. 4. Ἡ σημερινὴ ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς Μ. Ὑπαπαντῆς.

Εἷς τῶν ναῶν τούτων τοῦ Νείλου, ὁ ναὸς τῆς Ὑπαπαντῆς (;) σῴζεται

ρων ἐν τῇ Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρ. Βυζαντ. Σπουδῶν Β' 1925 σ. 149 κέ. καὶ Ν. Γιαννοπούλου, Τὰ Μετέωρα, Βόλος 1926.

[1] Βλ. τὸ ὑπὸ L. Heuzey ἀνευρεθὲν καὶ ἐν Revue arch. 1854, IXc. 153 κέ. ἐκδοθέν: «Σύγγραμμα ἱστορικόν, ὡς ἐν συνόψει συντεθέν, δηλοῦν περὶ τῆς Σκήτεως.... Δουπιάνου καὶ Σταγῶν καὶ πῶς σήμερον λέγεται τοῦ Μετεώρου».

[2] Αὐτόθι.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

σήμερον (εἰκ. 4), φέρων τὴν ὑπὸ Βέη ἐν πανομοιοτύπῳ τὸ πρῶτον δημοσιευθεῖσαν ἐπιγραφήν [1].

Κατὰ τοὺς χρόνους τούτους, τὴν ἀληθῶς πολυτάραχον τοῦ $14^{ου}$ αἰῶνος ἐποχήν, ἀναφαίνονται δύο προσωπικότητες, ὁ μοναχὸς Ἀθανάσιος καὶ ὁ βασιλεὺς — μοναχὸς Ἰωάσαφ, οἱ κύριοι κτίτορες τῶν Μετεώρων.

Ὁ Ἀθανάσιος (1305-1383), οὗτινος ὁ μικρὸν μετὰ τὸν θάνατόν του ὑπὸ συμμοναστοῦ του συνταχθεὶς βίος — σημαντικὴ ἱστορικὴ πηγὴ οὐ μόνον

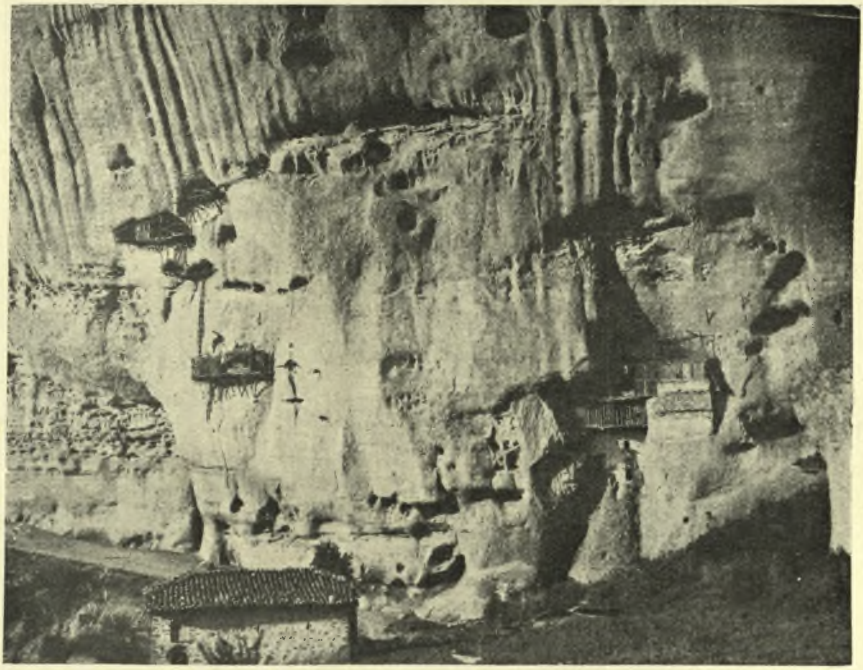

Εἰκ. 5. Γενικὴ ἄποψις ἀσκητηρίων ἐν σπηλαίοις εἰς πλευρὰν ὑπερκειμένου τοῦ χωρίου Καστράκι βράχου.

διὰ τὴν ἀρχαιοτέραν ἱστορίαν τῶν Μετεώρων, ἀλλὰ καὶ διὰ τὴν ἱστορίαν τῶν ἑλληνικῶν χωρῶν κατὰ τὸν $14^{ον}$ αἰῶνα ἕνεκα τῶν περιεχομένων ἐν αὐτῷ εἰδήσεων—ἐδημοσιεύθη ἐσχάτως ὑπὸ Ν. Βέη (ἐν Βυζαντίδι, τόμ. Α΄ σ. 237 κ.ἑ.), ἐγένετο πρῶτος οἰκιστὴς τοῦ λεγομένου Πλατυλίθου καὶ ἱδρυτὴς τῆς

[1] Πρβλ. Βυζαντίδα Α΄ (1910), Σύνταγμα ἐπιγραφικῶν μνημείων τῶν Μετεώρων καὶ τῆς πέριξ χώρας, σελ. 569 κέ. Βλέπε κατωτέρω τὴν ἐπιγραφὴν τῆς Ὑπαπαντῆς, ἣν εἶχε προφανῶς ὑπ' ὄψιν ὁ συντάκτης τοῦ Συγγράμματος ἱστορικοῦ, ἀναγράψας ἐν τῷ ἔργῳ του μετὰ προσθαφαιρέσεων τὸν τύπον τῶν κτιτορικῶν ἐπιγραφῶν τοῦ Νείλου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

αὐτόθι Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Σωτῆρος (εἰκ. 6), τῆς κληθείσης τὸ πρῶτον τοῦ Μετεώρου (βλ. Ν. Βέην ἐν Byz. Neugr. Jahrb. III, 1922, σ. 368, ἔνθα πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴν σφραγῖδος τῆς Μονῆς: «Σφραγὶς τῆς Μονῆς τῆς πάντη ἐλευθέρας καλουμένης Μετεώρου ἐν ὑψηλῷ καὶ πλατεῖ λίθῳ»).

Εἰς τὴν ἵδρυσιν τῆς Μονῆς συνήργησαν οἱ περὶ αὐτὸν συναθροισθέντες 14 ἀδελφοὶ «οἱ λεγόμενοι παρακελλιῶται, διὰ τὸ ἕκαστον φροντίζειν τὴν σωματικὴν αὐτῶν χρείαν ... δι' ἐξόδου τινὸς τῶν ἐκ τοῦ γένους τῶν Τριβαλλῶν μεγιστάνου» (Βυζαντίς, Ἔνθ. ἀν. σ. 250). Ἀφ' οὗ βαθμηδὸν ηὐξήθησαν οἱ μοναχοὶ τοῦ Μετεώρου, ὁ Ἀθανάσιος συνέταξε «κανονικὸν τύπον» τοῦ συμπηχθέντος κοινοβίου, ἀπέκτησε φήμην «λαλῶν ἐνώπιον βασιλέων καὶ οὐκ αἰσχυνόμενος», «προλέγων τὰ μέλλοντα» κλπ. (αὐτόθι σ. 259).

Εἰκ. 6. Ἡ Μονὴ τῆς Μεταμορφώσεως (τὸ κυρίως Μετέωρον) (κατὰ σχεδίασμα τοῦ ρώσσου μοναχοῦ Barsky τῷ 1745).

Ὁ Ἀθανάσιος ἀπέθανε τῷ 1383, ἡ δ' ἐκκλησία ἀνεκήρυξεν αὐτὸν ἅγιον καὶ ἐπὶ τοῦ τάφου του, ἐφ' οὗ ἐτελοῦντο θαύματα, ἐχαράχθη τὸ ἀκριβέστερον ἀναγνωσθὲν ἐπίγραμμα: «Ἐκοιμήθη ὁ δοῦλος τοῦ Θεοῦ Ἀθανάσιος καθολικὸς πατὴρ καὶ κτίτωρ τῆς Μονῆς ἐν ἔτει ͵ϛωϟα' ἰνδ. ϛ' (Βυζαντίς, Ἔνθ. ἀν. σ. 215).

Ζῶντος ἔτι τοῦ Ἀθανασίου, ἐκάρη μοναχὸς ἐπὶ τοῦ Μετεώρου ὁ Ἰωάννης Δούκας Παλαιολόγος, ὁ μετονομασθεὶς Ἰωάσαφ, υἱὸς τοῦ Ἑλληνοσέρβου ἡγεμόνος Συμεὼν Οὔρεση Παλαιολόγου, τοῦ ὑπογραφομένου ὡς «πιστοῦ βασιλέως καὶ αὐτοκράτορος Ρωμαίων καὶ Σερβῶν καὶ παντὸς Ἀλβάνου τοῦ Παλαιολόγου», ὅστις ἦτο ἑτεροθαλὴς ἀδελφὸς τοῦ περιφήμου Τσάρου τῶν Σέρβων Στεφάνου Δουσάν, κατήγετο δὲ ἐκ δευτέρου γάμου τοῦ σέρβου βασιλέως Στεφάνου Οὔρεση Γ', τοῦ νυμφευθέντος τὴν ἑλληνίδα

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

ἡγεμονίδα Μαρίαν θυγατέρα τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἰωάννου Δούκα Παλαιολόγου· ὁ Συμεὼν ἡγεμόνευε τῆς Μεγαλοβλαχίας ἔχων ἕδραν τὰ Τρίκκαλα, ὅπου ὁ υἱὸς αὐτοῦ Ἰωάννης-Ἰωάσαφ εἶχεν ὡς Ἕλλην πλέον ἀνατραφῆ ὑπὸ τῆς ὁμοίως Ἑλληνίδος μητρὸς του Θωμαΐδος, θυγατρὸς τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἰωάννου Β′ (Βέη, Byz. Neugr. Jahrb. III σ. 371, ἔνθα καὶ αἱ σχετικαὶ μαρτυρίαι). Ὁ Ἰωάσαφ προτοῦ ἔλθη εἰς τὸ Μετέωρον, ἐβασίλευσεν ἐπ᾿ ὀλίγον μετὰ τὸν θάνατον τοῦ πατρός του (1371), εἶτα ὅμως ἡ κλίσις αὐτοῦ πρὸς τὸν μοναχικὸν βίον συνετέλεσε νὰ καρῇ ὑπὸ τοῦ Ἀθανασίου μοναχὸς ἐν Μετεώρῳ τῷ 1381, χωρὶς ἐν τούτοις νὰ παραιτηθῇ τελείως τῶν βασιλικῶν καθηκόντων, διὸ καὶ καλεῖται ἐν χρυσοβούλλοις «ὁ ἁγιώτατος βασιλεὺς ἐν μοναχοῖς ὑπέρτιμος Ἰωάσαφ». Ὑπὸ τοῦ βασιλέως-μοναχοῦ διορίζεται Καῖσαρ Μεγαλοβλαχίας ὁ Ἀλέξιος Ἄγγελος, τὴν δὲ ἀδελφήν του Μαρίαν Ἀγγελῖναν Δούκαιναν Παλαιολογῖναν, σύζυγον τὸ πρῶτον τοῦ Ἑλληνοσέρβου ἡγεμόνος τῆς Ἠπείρου Θωμᾶ Πριλιούμποβιτς καὶ εἶτα τοῦ Φλωρεντίνου Jsau de Buodelmonti, βοηθεῖ διὰ τῶν συμβουλῶν του δι᾿ αὐτοπροσώπου μεταβάσεώς του εἰς Ἰωάννινα (Βέη, Ἔνθ᾿ ἀν. σ. 375).

Οἱ Μετεωρῖται μοναχοί, μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Ἀθανασίου, ἐξέλεξαν κατ᾿ ἀρχὰς διάδοχον αὐτοῦ τὸν συμμοναστὴν Μακάριον, μετὰ δὲ τὴν ἐπιστροφὴν τοῦ Ἰωάσαφ ἐξ Ἰωαννίνων, ὅτε οὗτος ἐδώρησε πολλὰ κτήματα καὶ κειμήλια αὐτοῦ καὶ τῆς ἀδελφῆς του εἰς τὴν Μονὴν (σῴζεται ἔτι εἰκὼν μετὰ τῆς προσωπογραφίας τῆς Μαρίας ἐν Μετεώρῳ), τοῦτον ὥρισαν νὰ διευθύνῃ τὰς τύχας αὐτῆς. Ὁ Ἰωάσαφ ἀνεκαίνισε τὸ Καθολικὸν κατὰ σῳζομένην ἐπιγραφὴν (βλ. κατωτέρω) καὶ ἀπέθανε τῇ 20 Νοεμβρίου τοῦ ἔτους 1389, ὅτε πλέον οἱ Τοῦρκοι εἶχον κατακτήσει τὴν Θεσσαλίαν. Ἐν τῷ παλαιῷ Καθολικῷ τῆς Μονῆς, ἀριστερὰ τῷ εἰσιόντι διὰ τῆς ὡραίας πύλης, διασῴζεται ἡ προσωπογραφία αὐτοῦ ἐνδεδυμένου τὸ μοναχικὸν σχῆμα ἐν στάσει δεομένου καὶ κρατοῦντος διὰ τῆς ἀριστερᾶς εἰλητάριον μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: «Σπούδασον ὅσῳ δύνασαι πάντα ἄνθρωπον ἀγαπῆσαι· εἰ δὲ τοῦτο οὔπω οὐ δύνασαι κἂν μηδένα μισήσῃς» (εἰκ. 1).

Τὸ παράδειγμα τῶν ἀνωτέρω ἱδρυτῶν τοῦ κυρίως Μετεώρου, ὅπερ ἀποβαίνει ἐνωρίς, ἕνεκα τῆς φήμης του, κέντρον τῆς ὅλης Σκήτης τῶν Σταγῶν, ἠκολούθησαν ἕτεροι τολμηροὶ μοναχοί, ἱδρύσαντες ἐπὶ τῶν πέριξ μετεώρων λίθων Μονάς, ὡς ἦσαν ὁ μοναχὸς Βαρλαάμ, ἱδρυτὴς τῆς ὁμωνύμου Μονῆς, ἥτις, ἐρημωθεῖσα, ἀνεκαινίσθη τῷ 1536 ὑπὸ τῶν Ἰωαννιτῶν Νεκταρίου καὶ Θεοφάνους τῶν Ἀψαράδων (εἰκ. 7), ὁ Ἀντώνιος Καντακουζηνός, κατά τινας ἀνεψιὸς τοῦ πατρὸς τοῦ Ἰωάσαφ Συμεὼν Οὔρεση καὶ ἐκ μητρὸς γόνος Καντακουζηνῶν, ἱδρυτὴς τῆς ἄνωθεν τῆς Καλαμπάκας Μονῆς τοῦ ἁγίου Στεφάνου, ἥτις φαίνεται ἀπὸ τοῦ 12^{ου} αἰ. ὑφίστατο ὡς ἀσκητήριον (κατὰ χάραγμα λίθου πρὸ τῆς συνδεούσης τὴν Μονὴν μετὰ τοῦ ἔναντι στύλου γεφύρας, ἐφ᾿ οὗ ἀναγράφεται: «Ἱερεμίας 1192»), ἐν τῇ σημερινῇ της δὲ μορφῇ

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

εἶναι κτίσμα κατὰ τὸ πλεῖστον τῶν ἐτῶν 1501 (;) 1798 καὶ 1857, ὁ μοναχὸς Δουμέτιος, ἱδρυτής, κατὰ τὴν παράδοσιν, τῆς Μονῆς ἁγίας Τριάδος

Εἰκ. 7. Ἡ Μονὴ τοῦ Βαρλαὰμ ἐν Μετεώροις
(κατὰ σχεδίασμα τοῦ ρώσσου μοναχοῦ Barsky τῷ 1745).

τῷ 1476, συμφώνως καὶ πρὸς ἐντοιχισμένην ἐπιγραφὴν ἐπὶ πλίνθου, ἀναγράφουσαν τὸ ἔτος τοῦτο, οἱ αὐτάδελφοι Ἠπειρῶται ἱερομόναχοι Μάξιμος

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

καὶ Ἰωάσαφ, ἱδρυταὶ πρὸ τοῦ ἔτους 1545 τῆς Μονῆς Ρουσάνη καὶ καθεξῆς[1].

Κατὰ ταῦτα ἡ ἵδρυσις τῶν κυριωτέρων Μονῶν τῶν Μετεώρων ἀνάγεται εἰς τὸν 14ον αἰ., ἡ δὲ ἀνακαίνισις τινῶν ἐξ αὐτῶν εἰς τὸν 15ον καὶ ἰδίᾳ τὸν 16ον αἰῶνα. Εἰς τοὺς μετὰ ταῦτα αἰῶνας ἐγένοντο ἐπισκευαὶ εἰς διαφόρους Μονάς, μεγάλη δὲ ἐπισκευὴ εἰς τὴν Μονὴν τοῦ ἁγίου Στεφάνου.

Εἰκ. 8. Ἐξωτερικὴ ὄψις τῆς Ἑστίας τῆς Μ. Βαρλαὰμ (σήμερον Σκευοφυλάκιον).

[1] Ὑπάρχουσι δύο εἰσέτι σῳζόμεναι ἠρειπωμέναι Μοναί, ἀπρόσιτοι δὲ σήμερον ἕνεκα τῆς καταστροφῆς τῶν κλιμάκων των, ἤτοι ἡ τῆς ἁγ. Μονῆς καὶ ἡ τοῦ ἁγ. Νικολάου τοῦ Ἀναπαυσᾶ, ἀμφότεραι εἰς στύλους περὶ τὸ κυρίως Μετέωρον ὑψουμένους. Τῆς δευτέρας τούτων γνωρίζομεν ὅτι ἱδρυτὴς ὑπῆρξεν ὁ μητροπολίτης Λαρίσσης Διονύσιος τῷ 1527. Τὸ σύνολον τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων ἀναβιβάζεται ὑπὸ τῶν κατὰ καιροὺς ἐπισκεφθέντων αὐτὰς εἰς 24. Εἰς τὸ προσαγόμενον ἐνταῦθα ἀντίγραφον χαλκογραφίας, ἐκδοθὲν τῷ 1882 ὑπὸ Πολυκάρπου Ράμου (εἰκ. 2), αἱ Μοναὶ εἶναι 16 ἤτοι: 1. τῆς Μεταμορφώσεως, 2. Βαρλαάμ, 3. Ἁγ. Νικολάου, 4. Ὑπαπαντῆς, 5. ἁγ. Μονῆς, 6. ἁγ. Τριάδος, 7. ἁγ. Στεφάνου, 8. ἁγ. Μοδέστου, 9. τῆς Ἁλύσσεως, 10. Ὑψηλοτέρας, 11. Ρουσάνη, 12. ἁγ. Πνεύματος, 13. — Μονῆς (;), 14. τοῦ Προδρόμου, 15. τοῦ Παντοκράτορος καὶ 16. τῆς Δούπιανης. Εἰς τὴν ἀπαρίθμησιν τῶν 24 Μονῶν συμπεριελαμβάνοντο προφανῶς καὶ ἀσκητήρια ἐν Σπηλαίοις (ὡς εἶναι λ. χ. καὶ σήμερον τὸ ἀσκητήριον τοῦ ἁγ. Γεωργίου τοῦ Μαντηλᾶ κ ἄ.) εἰς πλευρὰς τῶν ὑπερκειμένων τοῦ Καστρακίου βράχων (πρβλ. εἰκ. 5).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 9. Ἄποψις τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ νοσοκομείου τῆς Μ. Βαρλαάμ.

Εἰκ. 10. Ἡ διὰ κλίμακος καὶ βρυζονίου ἄνοδος εἰς τὸ Μετέωρον πρὸ τῆς λαξεύσεως ἐπὶ τοῦ βράχου τῶν σημερινῶν κλιμάκων.

Α′ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Μετὰ τὴν σύντομον ταύτην ἱστορικὴν ἐπισκόπησιν τῆς σκήτης τῶν Σταγῶν προβαίνομεν εἰς τὴν ἐξέτασιν τῆς τέχνης τῶν Μονῶν παρέχοντες ἐνταῦθα κυρίως τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν Καθολικῶν διάταξιν, ἣν δὲν ἔχομεν πλήρη μέχρι τοῦδε [1].

Αἱ Μοναὶ τῶν Μετεώρων ὡς πρὸς τὸ γενικὸν αὐτῶν σχῆμα ὁμοιάζουν τὰς μεσαιωνικὰς καθόλου Μονὰς τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς, καὶ ἰδίᾳ ὡς πρὸς τὰ μοναστηριακὰ διαμερίσματα (τράπεζαν, κελλία, ἑστίαν κλπ.), στεροῦνται

[1] Μέχρι τοῦδε, καθόσον τοὐλάχιστον γνωρίζω, ἀρχιτεκτονικὰ σχέδια τῶν Καθολικῶν τῶν Μ. τῶν Μετεώρων δὲν ἔχουν δημοσιευθῆ πλήρη, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ ρώσσου Ἀρχιμανδρίτου Ἀντωνίνου δημοσιευθεισῶν ὅλως λανθασμένων (κατόψεων μόνον) εἰς τὸ ἔργον του Iz Ponmelij, Πετρούπολις, 1886, Πίν. 15 καὶ 16. Εἰς περιοδείαν μου εἰς Μετέωρα ἔλαβον τὰ σχέδια (κατόψεις καὶ τομὰς) τῶν Καθολικῶν πολλῶν Μονῶν, συμπληρῶ δὲ ταῦτα καὶ διὰ σχεδίων εὐγενῶς παραχωρηθέντων μοι ὑπὸ τοῦ ἐφόρου τῶν βυζαντινῶν μνημείων κ. Α. Ξυγγοπούλου (σχέδια τῶν εἰκ. 11, 13, 14 καὶ 21).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

ὅμως τετραγωνικοῦ ἢ πολυγωνικοῦ μετὰ πύργων καὶ πυλώνων τείχους περιβάλλοντος τὴν Μονήν, καθόσον τοῦτο δὲν ἦτο ἀναγκαῖον, ἀφ᾽ οὗ οὐδεμία τῶν Μονῶν ἦτο βατή, ἡ δὲ ἀνάβασις ἐγίνετο διὰ κλιμάκων ἢ βρυζονίου, ὡς παραστατικώτατα εἰκονίζεται τοῦτο εἰς τὰ ἐνταῦθα δημοσιευόμενα σχέδια τοῦ ἐπισκεφθέντος αὐτὰς τῷ 1745 ρώσσου περιηγητοῦ Barsky (εἰκ. 6 καὶ 7, πρβλ. καὶ εἰκ. 10, φωτογραφίαν ληφθεῖσαν ὑπ᾽ ἐμοῦ τῷ 1916) [1].

Ἐκ τῶν μοναστηριακῶν κτηρίων τῶν Μετεώρων — πλὴν τῶν κατωτέρω ἐξεταζομένων Καθολικῶν — ἀξιόλογοι εἶναι αἱ Τράπεζαι, τὰ νοσοκομεῖα καὶ αἱ ἑστίαι, ἐξετασθέντα ἐσχάτως ὑπὸ Ὀρλάνδου· [2] δείγματα τούτων προσάγομεν καὶ ἡμεῖς ἐνταῦθα: οὕτως ἡ εἰκ. 9 δεικνύει εἰκόνα τοῦ ἐσωτερικοῦ τοῦ ἀξιολογωτάτου νοσοκομείου τῆς Μ. Βαρλαὰμ μετὰ τοῦ ἐσωτερικοῦ τετρακιονίου του, ἐφ᾽ οὗ ἐστηρίζετο ὁ δίκην ὀπαίου τροῦλλος, ἡ δ᾽ εἰκ. 8 δεικνύει τὸ ἐξωτερικὸν τῆς ἑστίας τῆς αὐτῆς Μονῆς, μεταβεβλημένης σήμερον εἰς Σκευοφυλάκιον. Τὰ σκευοφυλάκια ἄλλων Μονῶν (Μεταμορφώσεως, ἁγ. Στεφάνου) εὑρίσκονται ἄνωθεν τοῦ νάρθηκος τῶν Καθολικῶν, ὡς καὶ εἰς Μονὰς τοῦ Ἄθω (βλ. κάτοψιν τοῦ Σκευοφυλακίου τῆς Μ. Μεταμορφώσεως εἰς εἰκ. 20).

Τὸ σπουδαιότατον ὅμως κτίσμα ἑκάστης Μονῆς εἶναι τὸ Καθολικὸν αὐτῆς.

Τὰ Καθολικὰ τῶν ὑφισταμένων εἰσέτι, βατῶν δὲ σήμερον Μονῶν, εἶναι τὰ ἑξῆς κατὰ χρονολογικὴν σειράν: ἀρχαιότατον τὸ τῆς Ὑπαπαντῆς, μετ᾽ αὐτὸ τὸ παλαιὸν τοῦ κυρίως Μετεώρου, τρίτον τὸ τῆς Ἁγίας Τριάδος καὶ μετ᾽ αὐτὸ τὰ τῶν Μονῶν: Βαρλαάμ, Ρουσάνη καὶ ἁγ. Στεφάνου.

Τὰ ἀνωτέρω Καθολικὰ εἶναι ἐκτισμένα εἰς ποικίλους ἀρχιτεκτονικοὺς τύπους. Τὸ Καθολικὸν τῆς Ὑπαπαντῆς(;) ἐκτισμένον τῷ 1366 κατὰ τὴν καὶ ἀνωτέρω μνημονευθεῖσαν ἐπιγραφὴν [3], καὶ οὗτινος τὴν σημερινὴν ἐξωτερι-

---

[1] Σήμερον, ὡς γνωστόν, αἱ Μοναὶ ἀπέκτησαν κλίμακας λαξευθείσας ἐπὶ τῶν βράχων, ἡ δ᾽ ἀνάβασις εἶναι πλέον εὔκολος. Τὰ εἰς τὰς εἰκόνας διακρινόμενα εἰς σχῆμα πύργων κτίσματα ἦσαν προωρισμένα καὶ διὰ τὴν διὰ βρυζονίου ἀνάβασιν τροφίμων κλπ.

[2] Βλ. Ἀναστ. Ὀρλάνδου Μοναστηριακὴν Ἀρχιτεκτονικήν, Ἀθῆναι, 1927, εἰκ. 44 (Τράπεζα τῆς Μεταμορφώσεως Μετεώρων), εἰκ. 69 καὶ 73 (ἑστίαι τῶν Μονῶν ἁγ. Στεφάνου καὶ Μεταμορφώσεως), εἰκ. 84 καὶ 85 (Νοσοκομεῖα τῶν Μονῶν Μεταμορφώσεως καὶ Βαρλαάμ).

[3] Κατὰ τὴν μεταγραφομένην ἐνταῦθα ἐπιγραφὴν ταύτην: «*Ἀνηγέρθη καὶ ἀνιστορήθη ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναὸς τῆς Ἀναλήψεως τοῦ Κυρίου καὶ Θεοῦ καὶ Σωτῆρος ἡμῶν Ι. Χ. διὰ συνδρομῆς καὶ ἐξόδου τοῦ τιμιωτάτου ἐν ἱερομονάχοις κὺρ - Νείλου καὶ Πρώτου τῆς Σκήτεως Σταγῶν καὶ καθηγουμένου τῆς σεβασμίας Μονῆς Δουπιάνου, βασιλεύοντος δὲ τοῦ εὐσεβεστάτου ἡμῶν βασιλέως κὺρ - Συμεὼν τοῦ Παλαιολόγου καὶ Αὐτοκράτορ(ος) Ρωμαίων, Σερβίας καὶ Ρωμανίας τοῦ Οὔρεση, ἐπισκοπεύοντος δὲ τοῦ Παναγιωτάτου δεσπότου ἡμῶν Βησσαρίου, ἔτους» ͵ςωοε' (=1366/7)*. Εἰς ταύτην προστίθεται: *Ἀπὸ τὸν καιρὸ ὅπου ἐματάγινε ἀπὸ τὸν Πλαχάβα, 1765*. Τῆς ἀξιολογωτάτης ταύτης ἐπιγραφῆς πανομοιότυπον καὶ ἑρμηνείαν βλέπε ἐν Βυζαντίδι Α΄ 569 κἑ. Γνωρίσματα τῆς ἐπισκευῆς τοῦ ἔτους 1765, πλὴν τοιχογραφιῶν τινων, εἶναι καὶ ἡ ἐν τῷ σχεδίῳ τῆς εἰκ. 11 παρατηρουμένη ἔμφραξις τοῦ παραθύρου τῆς νοτίας πλευρᾶς καὶ ὁ εὐρὺς νάρθηξ μετὰ ξυλίνης στέγης δυτικῶς τοῦ ναοῦ. Τὸ ὄνομα τῆς Ὑπαπαντῆς προσέλαβε, φαίνεται, ἡ ἀρχικῶς ὡς Μ. τῆς Ἀναλήψεως ἱδρυθεῖσα, εἰς ὑστέρους χρόνους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

κὴν ὄψιν δεικνύει ἡ εἰκ. 4, τὴν κάτοψιν δὲ καὶ τομὴν τοῦ καθολικοῦ του ἡ εἰκ. 11, ἔχει τὸν ἁπλοῦν τύπον τῆς μονοκλίτου σταυρεπιστέγου βασιλικῆς, συμπληροῦται δὲ δι' αὐτοῦ ἡ σειρὰ τῶν μέχρι τοῦδε γνωστῶν παλαιῶν τοῦ ρυθμοῦ τούτου ναῶν τῆς Ἑλλάδος, ἀρχαιότερος τῶν ὁποίων εἶναι ὁ ἐξετασθεὶς ὑπ' ἐμοῦ ναὸς τῆς ἁγίας Τριάδος παρὰ τὸ Κρανίδιον (Ἐπετ. Ἑταιρ.

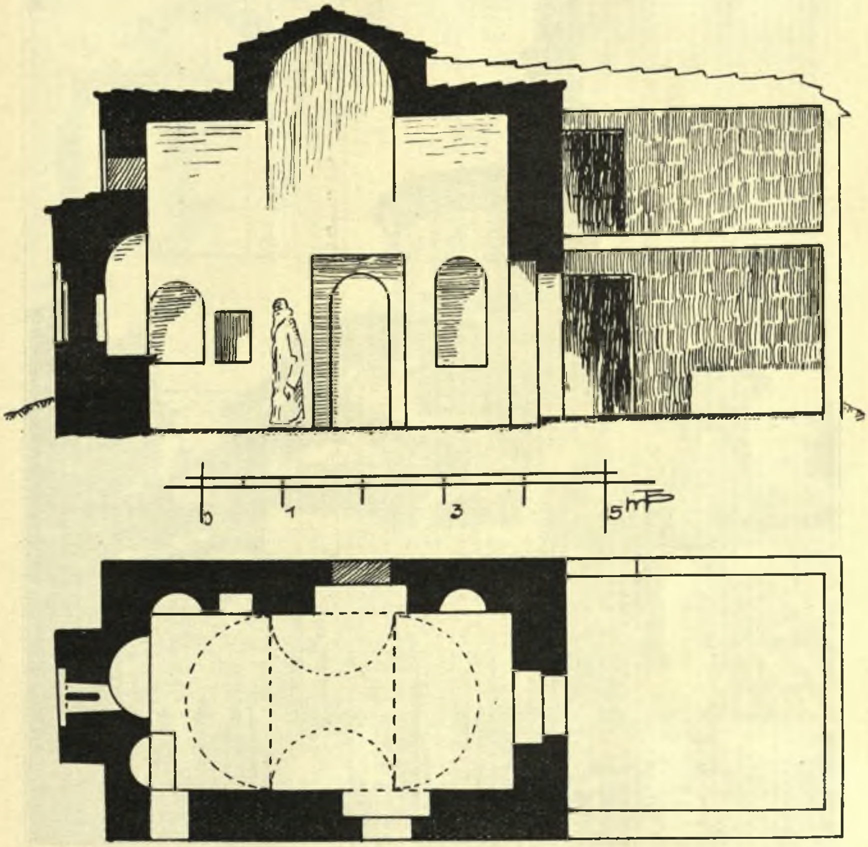

Εἰκ. 11. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Ὑπαπαντῆς.

Βυζ. Σπουδῶν Γ', 1926, σ. 194 κ.ἑ.) ἱδρυθεὶς τῷ 1245. Ὁ σταυρεπίστεγος τύπος τῆς Ὑπαπαντῆς διαφέρει τῶν λοιπῶν, καθόσον ἡ διακόπτουσα τὸ κλῖτος ὑψηλοτέρα ἐπικαθημένη ἐγκαρσία καμάρα δὲν εἶναι στενωτέρα, ὡς συνήθως, ἀλλ' ἔχει τὸ αὐτὸ πλάτος πρὸς τὰς ἑκατέρωθεν αὐτῆς χαμηλοτέρας, ἀνοίγονται δὲ εἰς τὰς μακρὰς πλευρὰς κόγχαι καὶ δύο ἀσύμμετρα τυφλὰ τόξα, εἰς τὸ ἄνω μέρος τῶν ὁποίων ὑπάρχουν παράθυρα, δι' ὧν φωτίζεται

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

ὁ ναός [1]. Εἰς τὴν ἀνατολικὴν πλευρὰν ἡ ἀψὶς σχηματίζει τὴν ἐξωτερικὴν αὐτῆς κεντρικὴν πλευρὰν εὐθεῖαν μετὰ διλόβου παραθύρου, ἔχει δὲ μόνον κόγχην τῆς προθέσεως ἀριστερά.

Τὸ Καθολικὸν τοῦ κυρίως Μετεώρου (Μονῆς τῆς Μεταμορφώσεως),

Εἰκ. 12. Γενικὴ ὄψις τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως (ἀπὸ τοῦ ἱ. Βήματος).

ὡς νῦν ὑφίσταται (βλ. εἰκ. 12, τὴν κάτοψιν δὲ καὶ τομήν του εἰς εἰκ. 13), ἀποτελεῖται ἐκ δύο τμημάτων ἀκριβῶς χρονολογουμένων διὰ σῳζομένων εἰσέτι

[1] Συνοπτικὴν περιγραφὴν τῶν τύπων τῶν σταυρεπιστέγων ναῶν μετ' ἀξιολόγων παρατηρήσεων βλέπε ἐν Ἠπειρωτικῶν Χρονικῶν τόμῳ ς΄ (1931) σ. 270 κέ., ὑπὸ Δ. Εὐαγγελίδου, Βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Ἠπείρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

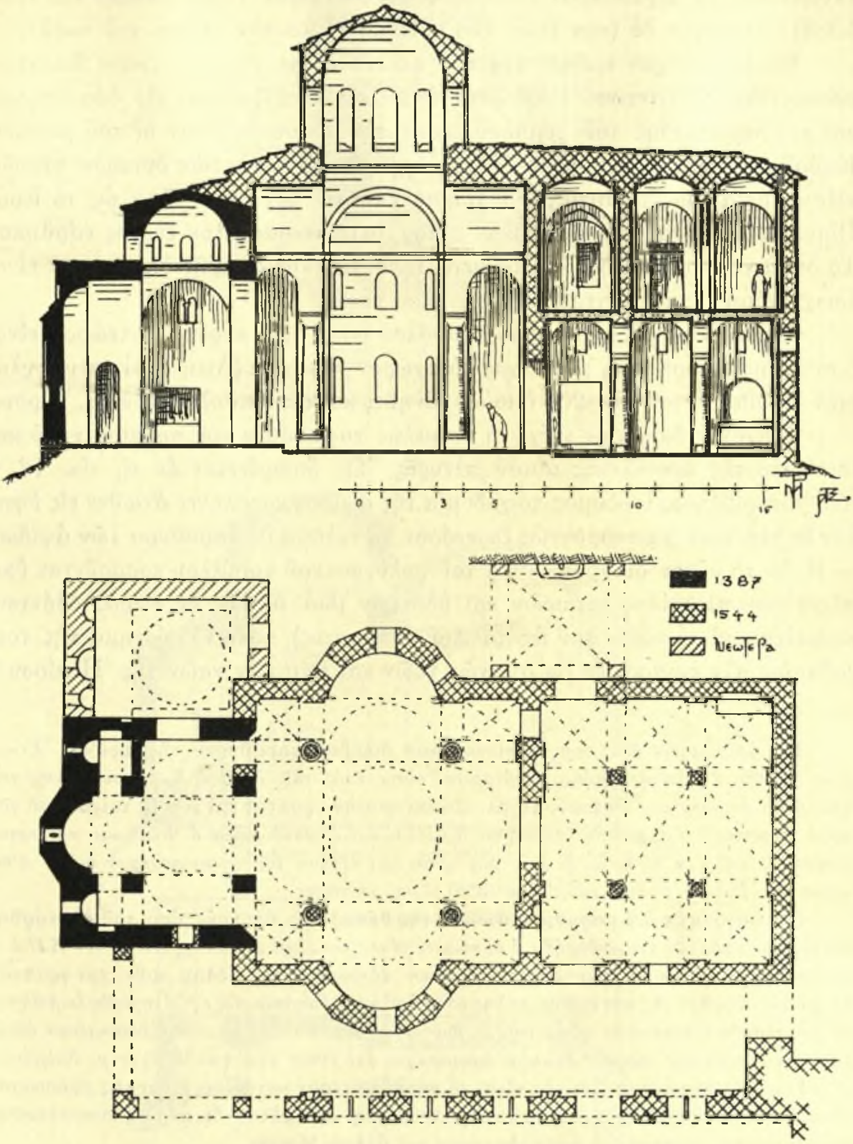

Εἰκ. 13. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως (κυρίως Μετεώρου).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

ἐπιγραφῶν· τὸ ἀρχαιότερον εἶναι τὸ σημερινὸν ἱερὸν Βῆμα (κτίσμα τοῦ ἔτους 1388)[1] νεώτερον δὲ (τῶν ἐτῶν 1545 - 1552) τὸ λοιπὸν κτίσμα τοῦ ναοῦ[2].

Τὸ ἀρχαιότερον τμῆμα ἀρχικῶς φαίνεται ὅτι εἶχε τὸν τύπον δικιονίου σταυροειδοῦς βυζαντινοῦ ναοῦ μετὰ τρούλλου, στηριζομένου εἰς δύο πεσσοὺς καὶ τὰς παραστάδας τοῦ τέμπλου, κατὰ τὴν ἀνοικοδόμησιν δὲ τοῦ μεγάλου Καθολικοῦ κατὰ τὰ ἔτη 1545 κ. ἑ. κατερρίφθη τὸ ἀπὸ τῶν δυτικῶν πεσσῶν κτίσμα μετὰ τοῦ νάρθηκος, ἵνα χρησιμεύσῃ τὸ ἀρχικὸν τμῆμα ὡς τὸ ἱερὸν Βῆμα μεγάλου ναοῦ ἁγιορειτικοῦ τύπου μετὰ τετραστύλου εὐρέος νάρθηκος. Τὸ δεξιὰ τοῦ παλαιοῦ κτίσματος μετὰ ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς διαμέρισμα εἶναι ἴσως ἀκόμη μεταγενέστερον τοῦ μεγάλου ναοῦ.

Ὁ ἀρχιτεκτονικὸς τύπος τοῦ μεγάλου ναοῦ τοῦ κυρίως Μετεώρου εἶναι ὁ συνήθης ἁγιορειτικὸς μὲ κόγχας, εὐρύχωρον νάρθηκα (Λιτὴν) καὶ σκευοφυλάκιον ἄνωθεν αὐτοῦ (εἰκ. 20), ὁμοίως σύνηθες καὶ εἰς Καθολικὰ τοῦ ἁγ. Ὄρους.

Ἱκανὸν ἐνδιαφέρον ἐνέχει ἡ ἐπιμελὴς τοιχοδομία τοῦ παλαιοῦ ναοῦ καὶ ἰδιαίτατα τῆς ἀνατολικῆς αὐτοῦ πλευρᾶς. Ὡς διακρίνεται ἐν τῇ εἰκ. 12, ἡ πλινθοπερίβλητος ἰσόδομος τοιχοδομία τῆς ἀψῖδος καταλήγει ἄνωθεν εἰς ὑψηλὸν ἐκ κεράμων μαίανδρον ὡς ζωοφόρον, τὰ τοξωτὰ δὲ παράθυρα τῶν ἀψίδων — ἐξ ὧν τὸ μέσον δίλοβον — καὶ τοῦ πολυγωνικοῦ τρούλλου κοσμοῦνται ὑπὸ πλινθίνων πλαισίων, σταυρῶν καὶ ὀδόντων (διὰ διπλῆς δὲ σειρᾶς ὀδόντων κοσμεῖται καὶ τὸ τόξον τοῦ ἀνατολικοῦ ἀετώματος), κατὰ τὸ σύστημα τῆς τοιχοδομίας τῶν συγχρόνων βυζαντινῶν ναῶν καὶ ἰδίᾳ τῶν ναῶν τῆς Ἠπείρου[3].

---

[1] Βλ. ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ κιονίσκου τοῦ διλόβου παραθύρου τῆς ἀψῖδος: *Ἔτους ͵ϛωϞϛʹ* (1388). *† Ἀνοικοδομήθη ὁ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τοῦ Κ. Η Ι. Χ. διὰ συνδρομῆς τοῦ τιμιωτάτου ἐν μοναχοῖς Ἰωάσαφ.* Πρβλ. καὶ ἐπιγραφὴν γραπτὴν ἐπὶ τοῦ Β. τοίχου τοῦ νῦν ἱεροῦ Βήματος: *† Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων θεμέλιον κοὶ ἀνοικοδομήθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς οὗτος τοῦ Κ. κ. Θ. κ. Σ. ἡ. Ι. Χ. διὰ κόπου καὶ ἐξόδου τῶν ὁσίων πατέρων ἡμῶν Ἀθανασίου καὶ Ἰωάσαφ ἐν ἔτει ͵ϛωϞϛʹ* (= 1388) *οἱ καὶ κτήτωρες.*

[2] Βλ. ἐπιγραφὴν ἐπὶ μαρμάρου ἄνωθεν τῆς θύρας τῆς ἀγούσης ἀπὸ τοῦ ἐξωνάρθηκος εἰς τὸν ναόν: *† Ἀνοικοδομήθη ὁ πάνσεπτος οὗτος ναὸς τῆς Μεταμορφώσεως τοῦ Κ.Η.Ι.Χ διὰ συνδρομῆς καὶ κόπου τῶν παρευρισκομένων ἀδελφῶν· ͵ζνγʹ* (1545). πρβλ. καὶ γραπτὴν ἐπιγραφὴν ἄνωθεν τῆς κεντρικῆς πύλης τοῦ νάρθηκος ἐσωτερικῶς: *† Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνιστορήθη ὁ πάνσεπτος οὗτος ναός... διὰ συνδρομῆς καὶ κόπου τῶν εὑρισκομένων ἀδελφῶν ἡγουμενεύοντος κυροῦ Συμεὼν ἱερομονάχου ἐπὶ ἔτους ͵ζξαʹ* (= 1552) *ἐν μ. Νοεμβρίῳ Ηʹ ἰνδ. ια*. Ὁ ἡγούμενος Συμεὼν εἶναι τὸ σπουδαιότερον μετὰ τοὺς κτίτορας πρόσωπον, οὗτινος ἡ δρᾶσις ἐν Μετεώροις ἦτο εὐεργετικωτάτη, ἐπ' αὐτοῦ δὲ κυρίως συνετελέσθησαν αἱ μεγάλαι ἐπισκευαὶ ἢ ἀνοικοδομήσεις καὶ ἄλλων Μονῶν.

[3] Πβλ. ἀψῖδα τοῦ ναοῦ ἐν Μέρβακα τῆς Ἀργολίδος, ἰδίᾳ δὲ τῶν ναῶν: Κάτω Παναγιᾶς Ἄρτης, Παναγίας Βελλᾶς παρὰ τὸ Βουργαρέλι κ. ἄ. ἐν Millet, École grecque etc. Paris, 1916, σελ. 258 κέ. εἰκ. 118 - 121, βλ. καὶ Α. Ὀρλάνδου, Παναγία Βελλᾶς (1281) ἐν Ἠπειρωτικῶν Χρονικῶν τόμῳ Βʹ - 1927 - σ. 156 κέ. εἰκ. 4 καὶ 6 πρβλ. αὐτόθι εἰς σ. 217 τὴν ἰδιάζουσαν δι' ὑψηλοῦ μαιάνδρου διακόσμησιν τῶν βυζαντινῶν μνημείων Ἄρτης κ.ἄ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

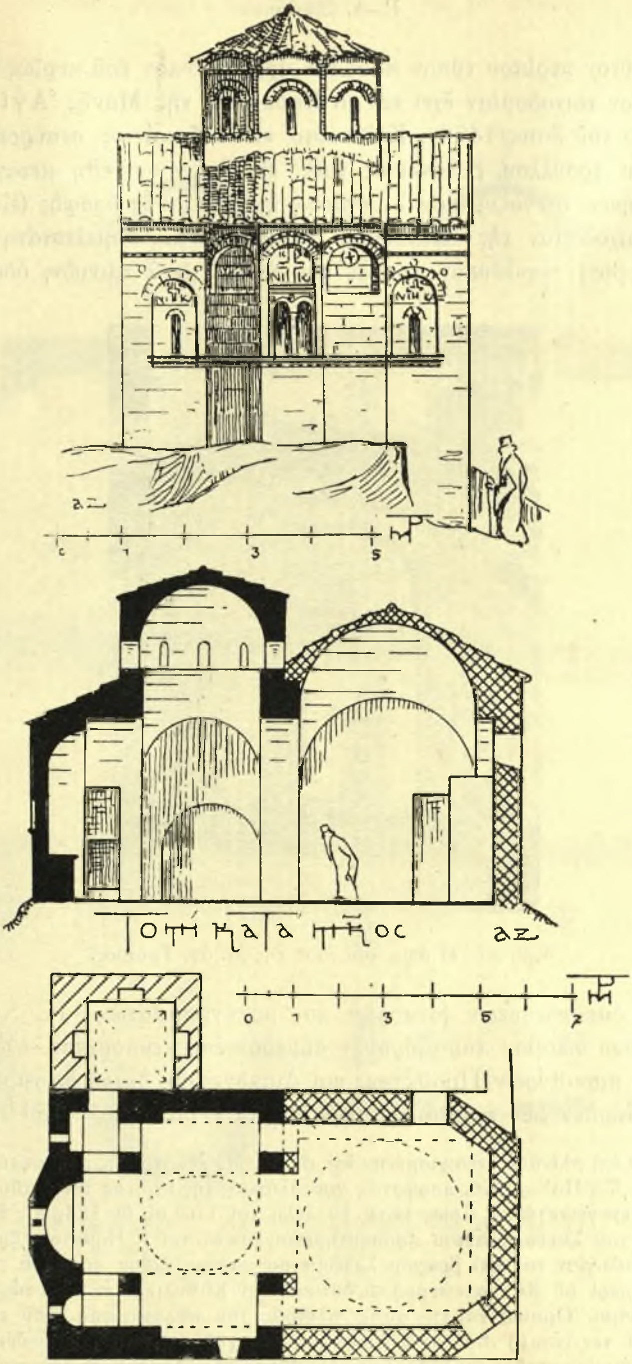

**Εἰκ. 14. Κάτοψις, τομὴ καὶ ἀνατολικὴ ὄψις
τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. ἁγίας Τριάδος.**

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Τὸν αὐτὸν περίπου τύπον πρὸς τὸν ἀρχικὸν ναὸν τοῦ κυρίως Μετεώρου καὶ ἀνάλογον τοιχοδομίαν ἔχει καὶ τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος, κτίσμα τοῦ ἔτους 1476 [1]. Καὶ τοῦτο εἶναι δικιόνιος σταυροειδὴς μετὰ πεπιεσμένου τρούλλου βυζαντινὸς ναός, εἰς ὃν προσετέθη μεταγενεστέρως εἶδος νάρθηκος, στεγαζομένου δι' εὐρείας ἡμισφαιρικῆς ὀροφῆς (εἰκ. 14).

Ἡ τοιχοδομία τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς εἶναι ἐπιμελεστάτη· τριπλοῦν (ψευδοτρίλοβον) παράθυρον κοσμεῖ τὴν ἀψῖδα μετὰ ταινιῶν, ὀδόντων καὶ

Εἰκ. 15. Ἡ ἀψὶς τοῦ ναοῦ τῆς Μ. ἁγ. Τριάδος.

πλινθίνων διακοσμήσεων (σταυρῶν καὶ μονογραμμάτων: ΙC. XC. ΝΙΚΑ ἐπὶ τοῦ μέσου διλόβου παραθύρου — σήμερον ἐπεσκευασμένου — ὡς καὶ τῶν μονολόβων παραθύρων Προθέσεως καὶ Διακονικοῦ), διπλῆ δὲ σειρὰ ὀδόντων περιθέει κάτωθεν τῶν παραθύρων τὴν ὅλην πλευρὰν (εἰκ. 14 καὶ 15) [2].

---

[1] Βλ. τὴν ἐπὶ πλίνθου ἐντοιχισμένην ἐπὶ τῆς νοτίας ἐξωτερικῆς προσόψεως τοῦ ναοῦ χρονολογίαν ,ϛϡΠΔ' = 1476, προφανῶς χρονολογίαν τῆς κτίσεως τοῦ Καθολικοῦ, εἰς ὃ προσετέθη μεταγενεστέρως (ἴσως κατὰ τὰ τέλη τοῦ 17ου αἰ. ἂν λάβῃ τις ὑπ' ὄψιν τὰς χρονολογίας τοῦ Σκευοφυλακίου προσηρτημένου νοτίως τοῦ ἱ. Βήματος (,ζρϟβ' = 1684) καὶ τὴν χρονολογίαν τοῦ ἐπὶ βράχου λαξευμένου παρεκκλησίου ἀριστερὰ τῆς εἰσόδου τῆς Μονῆς, περὶ οὗ βλ. κατωτέρω) τὸ δυτικῶς τοῦ Καθολικοῦ ἐν εἴδει νάρθηκος μετὰ τρούλλου κτίσμα. Ὁμοίως ἐπὶ τῆς αὐτῆς πλευρᾶς τοῦ παλαιοτέρου ναοῦ εὑρίσκεται ἡ ἐπιγραφὴ τοῦ τεχνίτου (;) *Διὰ χειρὸς Νικοδήμου μοναχοῦ καὶ πτωχοῦ ρακενδύτου.*

[2] Πρβλ. ὁμοίαν σχεδὸν διάταξιν τοῦ παραθύρου τῆς Ἀψῖδος καὶ εἰς ναοὺς Ἠπείρου (ἐν Ἠπειρ. Χρον. Β' σ. 156 εἰκ. 6).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

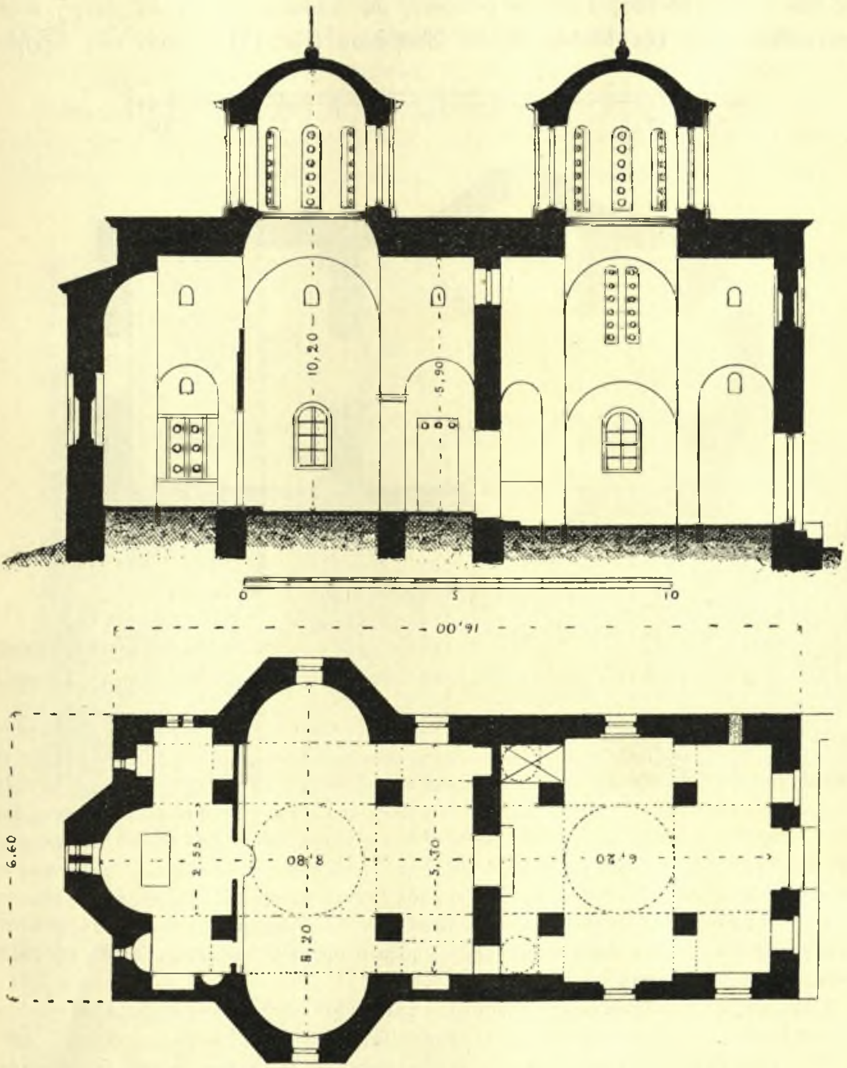

Εἰκ. 16. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βαρλαάμ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Ἐκ τῶν λοιπῶν Μονῶν οἱ ναοὶ τῆς Μ. Βαρλαὰμ καὶ τῆς Μονῆς Ρουσάνη, κτίσματα τῶν ἐτῶν 1536 κ.ἑ. (Βαρλαὰμ)[1] καὶ 1545 (Ρουσάνη)[2], ὡς καὶ ὁ κατὰ τὸ ἔτος 1798 ἐκ βάθρων, ὡς φέρεται ἐν τῇ ἐπιγραφῇ, ἀνακαινισθεὶς ναὸς τῆς Μονῆς ἁγίου Στεφάνου (εἰκ. 17)[3], ἔχουν τὸν συνήθη

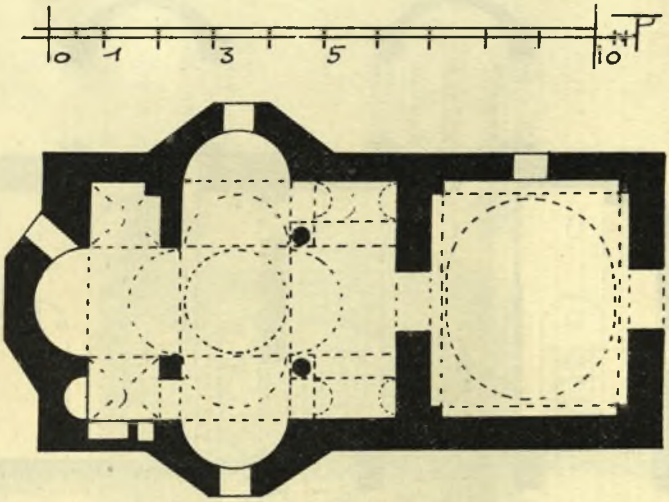

Εἰκ. 17. Κάτοψις τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Ρουσάνη.

ἁγιορειτικὸν τύπον μετὰ τρούλλου, χορῶν καὶ εὐρέος τετραγώνου νάρθηκος, ὡς καὶ τὸ κατὰ τὸ 1545 ἀνεγερθὲν Καθολικὸν τοῦ κυρίως Μετεώρου. Τὰ σχή-

[1] Βλ. γραπτὴν ἐπιγραφὴν τοῦ κυρίως ναοῦ: *† Ἀνηγέρθη ἐκ βάθρων καὶ ἀνεκαινίσθη ὁ θεῖος καὶ πάνσεπτος ναὸς τῆς σεβασμιας Μονῆς τῶν ἁγ. Πάντων παρὰ τῶν ὁσιωτάτων ἐν ἱερομονάχοις καὶ αὐταδέλφων κυροῦ Νεκταρίου καὶ κυροῦ Θεοφάνους ἐν ἔτει ͵αφμη'* = 1548 *(͵ζνξ') ἀνεκαινίσθη ͵αψπ'* (1780). Πρβλ. ἰδίᾳ ἐπιγραφὴν ἐπὶ πλίνθου ἐντοιχισμένης ἐπὶ τοῦ β. πύργου: *† Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης οἱ καὶ κτήτορες ἔτους ͵ζμδ'* (1536), καὶ ἐπιγραφὴν ἐπὶ τῆς ἁψῖδος: *† Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης ἱερομόναχοι καὶ κτίτορες ἐξ Ἰωαννίνων οἱ Ἀψαράδες· ἔτος ͵ζν' (1542) ἰνδ. ιε'.* βλ. καὶ τὰς λοιπὰς ἐπιγραφὰς ἀνιστορήσεως κλπ. ἐν Ν. Γιαννοπούλου, Μετέωρα, ἔ. ἀ. σ. 70 κἑ. Ἐκ τῶν ἐπιγραφῶν τούτων θὰ ἠδύνατο νὰ συναχθῇ ὅτι ἡ κτίσις τοῦ νῦν Καθολικοῦ ἤρξατο τῷ 1536 καὶ συνετελέσθη τῷ 1549, ἀνακαινίσεις δὲ ἐγένοντο τῷ 1780.

[2] Βλ. γραπτὴν ἐπιγραφὴν ἐπὶ ὑπερθύρου τοῦ Νάρθηκος: *† Ἱστορήθη ὁ πάνσεπτος καὶ θεῖος ναὸς οὗτος τῆς Μεταμορφώσεως διὰ συνδρομῆς... ἡγουμένου Ἀρσενίου ἐπὶ ἔτους, ͵ζξθ'. = 1561·* αὕτη ὅμως ἀναφέρεται εἰς τὴν ἀνιστόρησιν· διὰ τὴν κτίσιν ἔχομεν, ὡς γνωστόν, τὴν Διαθήκην τῶν κτιτόρων Ἠπειρωτῶν μοναχῶν Μαξίμου καὶ Ἰωάσαφ, ἀναγράφουσαν ἔτος κτίσεως τῷ 1545 (ἐν χειρογρ. Ἐθν. Βιβλ. ὑπ' ἀρ. 1465).

[3] Πρβλ. τὴν ἐπὶ ἐντοιχισμένης ἐπὶ τῆς β. πλευρᾶς τοῦ καθολικοῦ πλακὸς ἐπιγραφήν: *† Ἀνηγέρθη ἐκ θεμελίων ͵αψϟη'* (= 1798) *ἡ πάνσεπτος ἐκκλησία τοῦ ἁγ. Χαραλάμπους διὰ συνδρομῆς* κλπ. πρβλ. καὶ λοιπὰς ἐπιγραφὰς ἐν Γιαννοπούλου, Μετέωρα, ἔ. ἀ. σελ. 62 κἑ, περὶ τῆς κτίσεως τῆς Μονῆς ταύτης βλέπε τὴν κατωτέρω περιγραφὴν τῶν παρεκκλησίων τῶν Μονῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

ματα τῶν Καθολικῶν τούτων — κατόψεις καὶ τομαὶ — διακρίνονται εἰς τὰς εἰκ. 16, 17 καὶ 19 (πρβλ. καὶ Καθολικὸν τῆς Μ. Μεταμορφώσεως ἐν εἰκ. 13).

Ἔχομεν δηλονότι ἐν Μετεώροις τέσσαρα Καθολικὰ μὲ ἁγιορειτικὸν τύπον ἀναγόμενα εἰς τὸν 16ον κυρίως αἰῶνα, ἱδρυθέντα δὲ πιθανώτατα ἐπὶ ἠρειπωμένων κατὰ τὸ πλεῖστον (πλὴν τῆς Μονῆς τοῦ κυρίως Μετεώρου) προγενεστέρων ναῶν τοῦ αὐτοῦ τύπου. Κυριαρχῶν ἑπομένως ἀρχιτεκτονικὸς τύπος κατὰ τὴν μεταβυζαντινὴν πρὸ πάντων ἐποχὴν καὶ ἐν ταῖς Μοναῖς τῶν Μετεώρων εἶναι ὁ ἁγιορειτικός, ὃν ἐξητάσαμεν εὐρύτερον ἐν τῇ σειρᾷ τῶν

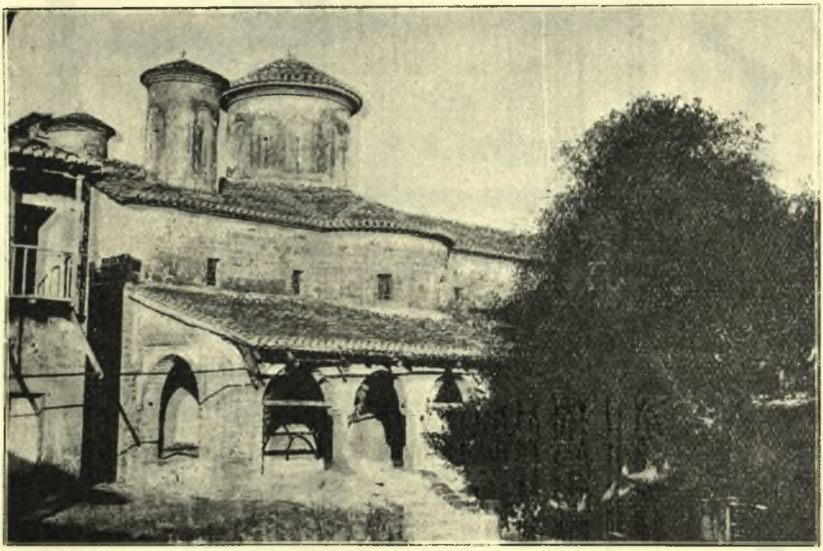

Εἰκ. 18. Γενικὴ ὄψις τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. ἁγίου Στεφάνου (ἀπὸ τῆς νοτίας πλευρᾶς).

Θεσσαλικῶν μνημείων τοῦ 14ου αἰ. εἰς τὴν περὶ τῆς Μονῆς Τσάγεζι μελέτην (Ἐπετ. Ἑταιρ. Βυζ. Σπουδῶν, Ε′ 1928 σ. 356 κἑ.). Ἐνταῦθα μόνον παρατηροῦμεν ἁπλοποίησιν τοῦ τύπου καὶ εἰς τὴν διάπλασιν τοῦ ἐσωτερικοῦ των (μικρότερος τροῦλλος ἕνεκα τῆς τοποθετήσεως τῶν τεσσάρων αὐτοῦ στηριγμάτων μᾶλλον εἰς τὸ κέντρον τοῦ ναοῦ, ὡς εἰς τοὺς ἑλληνικοὺς σταυροειδεῖς ναοὺς ἐν ἀντιθέσει πρὸς τοὺς ἀρχαιοτέρους τοὺς ἔχοντας εὐρύτατον τροῦλλον διὰ τῆς τοποθετήσεως τῶν στηριγμάτων πλησιέστερον πρὸς τὰς γωνίας τῶν χορῶν) καὶ ὡς πρὸς τὰς προσθήκας εἰς τὰ ἄκρα τῆς βορείας καὶ νοτίας πλευρᾶς παρεκκλησίων ἑνιαίως ἀρχιτεκτονικῶς συνδεδεμένων πρὸς τὸ ὅλον οἰκοδόμημα.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

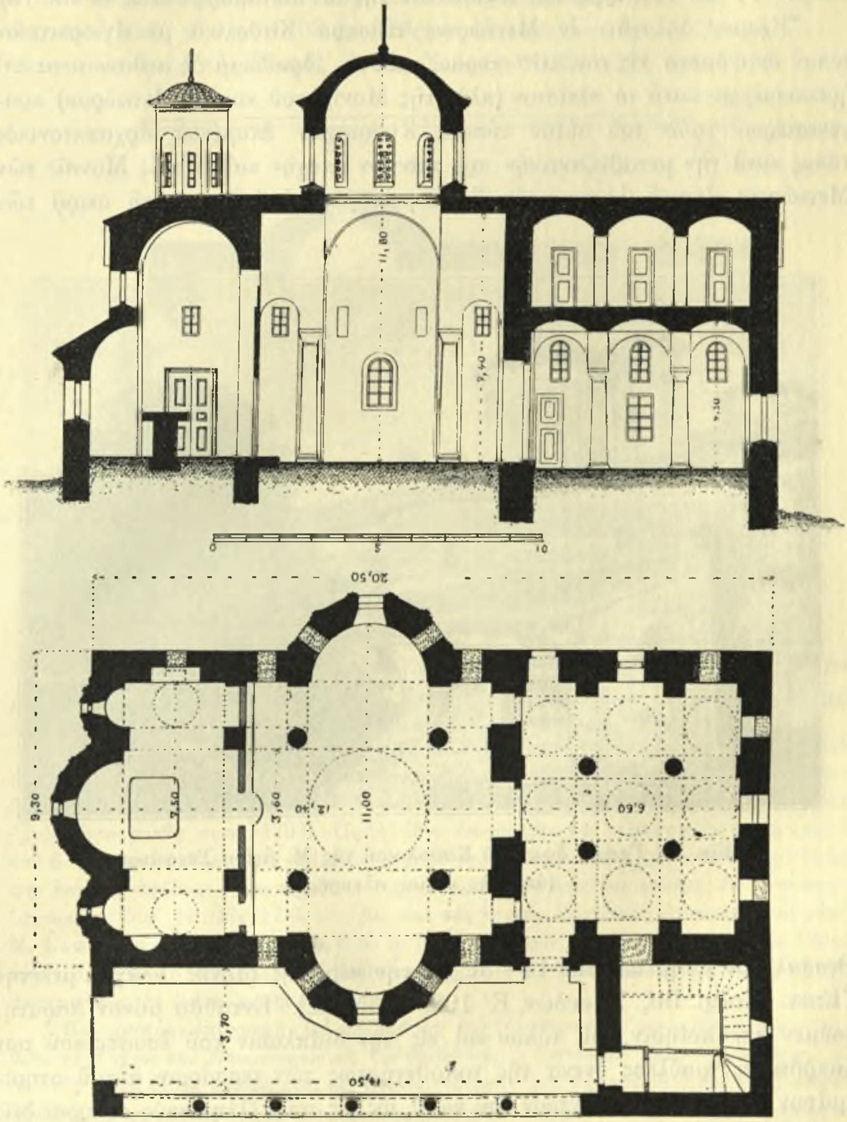

Εἰκ. 19. Κάτοψις καὶ τομὴ τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. ἁγίου Στεφάνου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Ὅτι προϋπῆρχε τοιοῦτος τύπος καὶ εἰς τὰ ἀνωτέρω ἀνοικοδομηθέντα Καθολικὰ τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων θὰ ἠδύνατό τις νὰ συναγάγῃ ἐκ προσεκτικωτέρας μελέτης τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς ἁγίου Στεφάνου, ὅπου, ὑποθέτω, ὅτι τὸ ἱερὸν Βῆμα μετὰ τῶν ἑκατέρωθεν αὐτοῦ ὑψηλῶν στενῶν τρούλλων (πρβλ. εἰκ. 18) ὑπέστη μόνον ἐπισκευάς, μεγάλας ἴσως, οὐχὶ ὅμως καὶ ριζικάς, ὡς ἐπιφυλάσσομαι νὰ εἴπω ἀλλαχοῦ περὶ τούτου μετὰ νέαν κατὰ χώραν μελέτην.

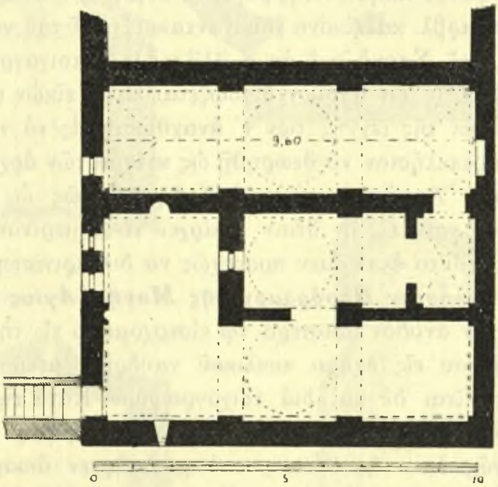

Εἰκ. 20. Κάτοψις τοῦ σκευοφυλακίου τοῦ ὑπεράνω τοῦ νάρθηκος τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως (βλ. σελ. 392/6).

ΠΑΡΕΚΚΛΗΣΙΑ

Εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων ὑπάρχουν καὶ ἀξιόλογα αὐτοτελῆ παρεκκλήσια, ὡς συνηθίζεται τοῦτο καὶ εἰς ἑτέρας Μονάς. Ἐκ τούτων σπουδαιότερα εἶναι:

1) ***Τὸ παρεκκλήσιον τοῦ ἁγίου Στεφάνου εἰς τὴν ὁμώνυμον Μονὴν*** (εἰκ. 21,1). Τοῦτο ἔχει τὸν ρυθμὸν ξυλοστέγου μονοκλίτου βασιλικῆς μετὰ νάρθηκος χωριζομένου ἀπὸ τοῦ κυρίως ναοῦ διὰ τ ρ ι β ή λ ο υ, ὡς ἐπέζησε τὸ τρίβηλον τῶν παλαιοχριστιανικῶν ναῶν καὶ εἰς βυζαντινὰς βασιλικὰς (πρβλ. βυζαντινὴν βασιλικὴν τῆς Καλαμπάκας ἐν Ἐπετηρίδι Ἑτ. Βυζ. Σπ. Ϛ' 297 κἑ. ἔνθα καὶ τὰ περὶ συγκρίσεως τῶν βυζαντινῶν βασιλικῶν). Πρόβλημα παραμένει ἡ ἡλικία τοῦ παρεκκλησίου τούτου, θεωρηθέντος ὡς τοῦ ἀρχικοῦ ναοῦ τῆς Μονῆς, συμφώνως καὶ πρὸς νεωτέραν ἐπιγραφὴν ἐπὶ τοῦ συνεχομένου μεγάλου κτίσματος, ἔνθα λέγεται ὅτι τῷ 1857 *«ἀνηγέρθη ἐκ βάθρου τὸ συνεχόμενον μέρος ἐκ τοῦ ἱεροῦ ναοῦ τοῦ ἁγίου Στεφάνου ἀρχαίου κτιρίου μέχρι*

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

τῆς σειρᾶς τοῦ ἡγουμενικοῦ κλπ». Ἐκ τῶν ἐν τῷ ναϋδρίῳ ἐπιγραφῶν διεσώθη ἡ κάτωθεν τῆς τοιχογραφίας τῆς Κοιμήσεως ὑπεράνω τῆς θύρας τοῦ νάρθηκος, ἔνθα ὑπάρχει ἡμικατεστραμμένη χρονολογία ,ζθ΄(;) = 1501. Ἀφ᾽ ἑτέρου, ὡς καὶ ἐν ἀρχῇ εἴπομεν, κτίτωρ τῆς Μονῆς καὶ τοῦ Καθολικοῦ αὐτῆς φέρεται ὁ Ἀντώνιος Καντακουζηνός, εἰς ὃν ἀποδίδεται ὁ διασωθεὶς Κῶδιξ ὁ περιέχων τὰς τρεῖς λειτουργίας Χρυσοστόμου, Βασιλείου καὶ Προηγιασμένων μετὰ τοῦ ὑπογράμματος: «ἐγράφη παρὰ Ἀντωνίου Καντακουζηνοῦ καὶ κτήτορος τοῦ ἁγίου Στεφάνου πλησίον τῆς μεγάλης θυμῆς (;) ὀνομαζόμενον Σταγοὺς ἔτος ϛυδ΄=1404» (πρβλ. καὶ εἰκόνα τοῦ Καντακουζηνοῦ τοῦ ναοῦ Καλαμπάκας ἐν Ἐπετ. τῆς Ἑτ. Βυζ. Σπουδῶν ἔ. ἀν. σ. 313 κ.ἑ.). Αἱ τοιχογραφίαι τοῦ παρεκκλησίου τούτου, μεταξὺ τῶν ὁποίων διασῴζεται καὶ ἡ εἰκὼν τοῦ Καντακουζηνοῦ, θὰ ἠδύναντο ἐκ τῆς τέχνης των ν᾽ ἀναχθῶσιν εἰς τὰ τέλη τοῦ 15ου αἰ. καὶ ἑξῆς καὶ τὸ παρεκκλήσιον νὰ θεωρηθῇ ὡς κτίσμα τῶν ἀρχῶν ἢ τῶν μέσων τοῦ αἰῶνος τούτου. Ἂν ὅμως τοῦτο ἐκτίσθη ἀρχικῶς ὡς Καθολικὸν τῆς Μονῆς ἢ εὐρύτερος ναὸς εἰς ἣν θέσιν ὑπάρχει τὸ σημερινὸν Καθολικὸν τοῦ ἁγ. Χαραλάμπους, τοῦτο ἐλπίζομεν προσεχῶς νὰ διευκρινίσωμεν.

2) ***Τὸ παρεκκλήσιον Προδρόμου τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος.*** Τοῦτο εὑρίσκεται παρὰ τὴν ἄνοδον ἀριστερὰ τῷ εἰσερχομένῳ εἰς τὴν Μονήν, λαξευμένον ἐπὶ τοῦ βράχου εἰς σχῆμα κυκλικοῦ ναϋδρίου μετὰ θόλου (rotonda βλ. εἰκ. 21_2), κοσμεῖται δὲ καὶ διὰ τοιχογραφιῶν. Κατὰ τὴν γραπτὴν ἄνωθεν τῆς εἰσόδου ἐπιγραφὴν «ἀνηγέρθη καὶ ἀνεζωγραφήθη... ἐπὶ ἔτους ,ζρη΄ =1682». Πιθανῶς ἐπὶ τῆς θέσεως ταύτης ὑπῆρχεν ἀσκητήριον, ὅπερ οἱ ἀναγραφόμενοι μοναχοὶ (Δαμασκηνός, Ἰωάννης καὶ Παρθένιος) μετέτρεψαν τῷ 1682 εἰς παρεκκλήσιον.

3) ***Τὸ παρεκκλήσιον Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως*** (εἰκ. 20_3). Τοῦτο κεῖται ΝΔ. τοῦ Καθολικοῦ, εἰς ρυθμὸν μονοκλίτου ναϋδρίου μετὰ πολυγωνικοῦ ἐξωτερικῶς τρούλλου ἐπὶ τεσσάρων τυφλῶν τόξων στηριζομένου, κατὰ τὸ σύνηθες σύστημα τῶν μικρῶν τρουλλωτῶν μονοκλίτων ναῶν, μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι πρὸς Α. προστίθεται διὰ τὸ ἱερὸν Βῆμα ἴδιος χῶρος στεγαζόμενος μὲ καμάρας, κατὰ τὸ σύστημα τῶν σταυροειδῶν ναῶν. Τὸ παρεκκλήσιον τοῦτο, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφὴν ἐπὶ ἀσβεστολίθου τῆς βορείου πλευρᾶς, ἱδρύθη τῷ 1789 (Βλ. Ν. Βέην, ἐν Βυζαντίδος τόμῳ Α΄. σ. 595).

4) ***Τὸ παρεκκλήσιον τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μονῆς Βαρλαάμ.*** Τοῦτο εὑρίσκεται ΝΔ. τῆς Μονῆς καὶ εἶναι ἐκτισμένον εἰς ρυθμὸν εὐρείας ξυλοστέγου μονοκλίτου βασιλικῆς, κοσμουμένης καὶ δι᾽ ἀξιολόγων τοιχογραφιῶν τοῦ ἔτους 1637, συμφώνως πρὸς τὴν ἐπὶ τοῦ βορείου τοίχου μακρὰν ἐπιγραφήν, ἐν ᾗ ἀναγράφεται ὡς ἔτος κτίσεως αὐτοῦ τὸ 1627. Τὸ αὐτὸ ἔτος ἀναγράφεται καὶ ἐπὶ πλίνθου ἐντοιχισμένης ἐν τῇ ἀψῖδα τοῦ παρεκκλησίου (πρβ. Ν. Γιαννόπουλον, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 73 κέ.).

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

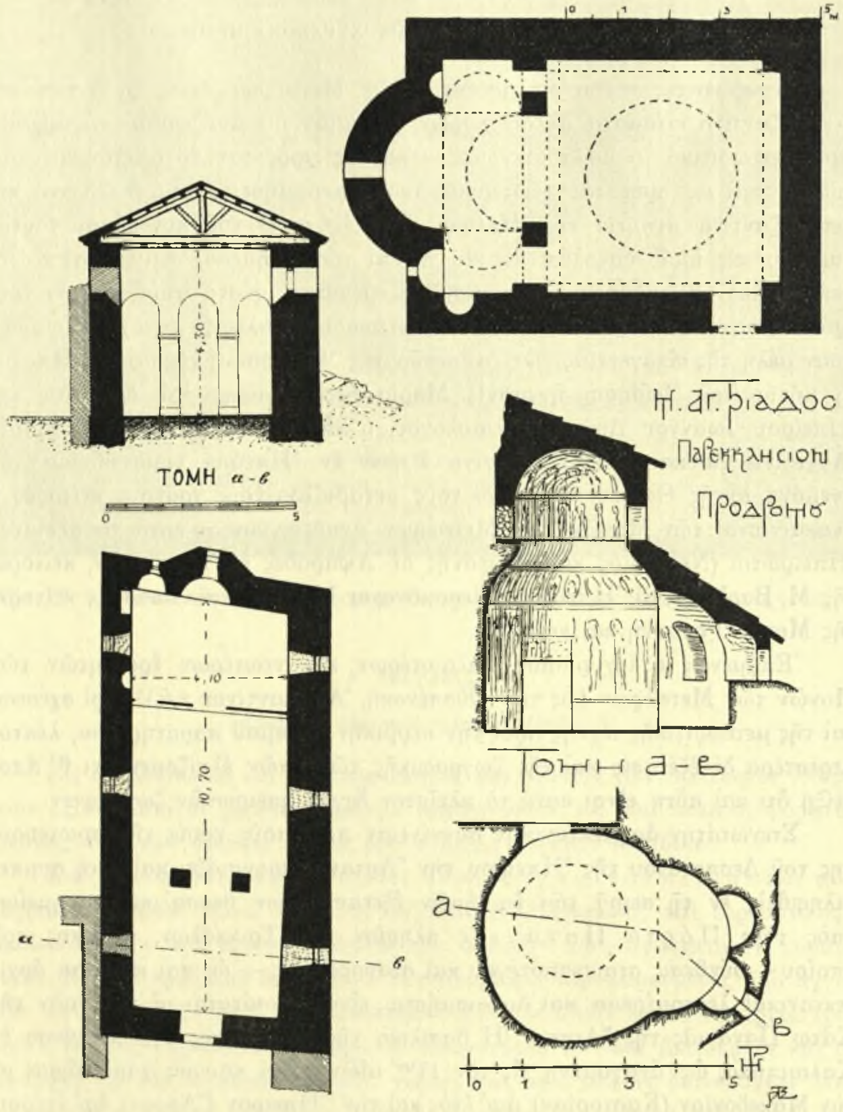

Εἰκ. 21. Ἀριστερά: Κάτοψις καὶ τομὴ κατὰ πλάτος τοῦ παρεκκλησίου ἁγ. Στεφάνου. Δεξιὰ 1) κάτω: παρεκκλήσιον τοῦ Προδρόμου ἐν σπηλαίῳ τῆς Μ. ἁγ. Τριάδος 2) ἄνω: παρεκκλήσιον Κωνσταντίνου καὶ Ἑλένης τῆς Μ. Μεταμορφώσεως.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

ΣΥΓΚΡΙΣΙΣ ΤΗΣ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗΣ ΤΩΝ ΚΑΘΟΛΙΚΩΝ ΤΩΝ ΜΟΝΩΝ ΤΩΝ ΜΕΤΕΩΡΩΝ ΠΡΟΣ ΕΤΕΡΑ ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΜΝΗΜΕΙΑ

Συγκρίνοντες τἀνωτέρω μνημεῖα τῶν Μετεώρων πρὸς βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ κτίσματα ἄλλων χωρῶν, βλέπομεν ὅτι συνδέονται τὰ ἀρχαιότερα μετεωριτικὰ μνημεῖα στενώτερον καὶ ὡς πρὸς τὸν ἀρχιτεκτονικόν των ρυθμὸν καὶ ὡς πρὸς τὰς ἐξωτερικάς των διακοσμήσεις πρὸς βυζαντινὰ καὶ μεταβυζαντινὰ *μνημεῖα τῆς Ἠπείρου*. Τὴν ἐξήγησιν τοῦ συνδέσμου τούτου παρέχουν εἰς ἡμᾶς δαψιλέστατα καὶ αἱ ἐπὶ τῶν μνημείων ἐπιγραφαὶ καὶ αἱ μετεωριτικαὶ παραδόσεις, ἃς ἐν ἀρχῇ ἐξεθέσαμεν. Κατὰ τοὺς βυζαντινοὺς χρόνους οἱ οἰκεῖοι τοῦ κτίτορος τοῦ Μετεώρου βασιλέως—μοναχοῦ Ἰωάσαφ ἦσαν μέλη τῆς οἰκογενείας τῶν Δεσποτῶν τῆς Ἠπείρου ἢ ἔζησαν ἐν Ἠπείρῳ (ἡ μήτηρ τοῦ Ἰωάσαφ ἡγεμονὶς Μαρία ἦτο θυγάτηρ τοῦ δεσπότου τῆς Ἠπείρου Ἰωάννου Δούκα Παλαιολόγου, ἡ ἀδελφὴ δὲ τοῦ Ἰωάσαφ Μαρία Ἀγγελῖνα Δούκαινα Παλαιολογῖνα ἔζησεν ἐν Ἠπείρῳ νυμφευθεῖσα τὸν ἡγεμόνα αὐτῆς Θωμᾶν). Κατὰ δὲ τοὺς μεταβυζαντινοὺς χρόνους κτίτορες ἢ ἀνακαινισταὶ τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων ἀναδεικνύονται κατὰ τὸ πλεῖστον Ἠπειρῶται (Νεκτάριος καὶ Θεοφάνης οἱ Ἀψαρᾶδες ἐξ Ἰωαννίνων, κτίτορες τῆς Μ. Βαρλαάμ, οἱ Ἠπειρῶται ἱερομόναχοι Μάξιμος καὶ Ἰωάσαφ, κτίτορες τῆς Μονῆς Ρουσάνη καὶ καθεξῆς).

Ἑπομένως ὁ ἰσχυρισμὸς παλαιοτέρων καὶ νεωτέρων ἐρευνητῶν τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων (ὡς τῶν Οὐσπένσκη, Ἀδαμαντίνου κ.ἄ.)[1] περὶ σχέσεως καὶ τῆς μετεωριτικῆς τέχνης πρὸς τὴν σερβικὴν οὐδαμοῦ παρατηρεῖται, λεπτομερεστέρα δὲ ἐξέτασις καὶ τῆς ζωγραφικῆς τῶν ναῶν ἐλπίζομεν ὅτι θ' ἀποδείξῃ ὅτι καὶ αὕτη εἶναι κατὰ τὸ πλεῖστον ἔργον ἠπειρωτῶν ζωγράφων.

Στενωτάτην ἀρχιτεκτονικὴν συγγένειαν πρὸς τοὺς ναοὺς τῆς πρωτευούσης τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, τὴν Ἄρταν, παρουσιάζει καὶ ὁ μὴ συμπεριληφθεὶς ἐν τῇ σειρᾷ τῶν ὑφ' ἡμῶν ἐξετασθέντων θεσσαλικῶν μνημείων ναὸς τῆς Πόρτα Παναγιᾶς πλησίον τῶν Τρικκάλων, ὁ τύπος τοῦ ὁποίου — σύνθεσις σταυρεπιστέγου καὶ σταυροειδοῦς — ὡς καὶ πλεῖσται ἀρχιτεκτονικαὶ λεπτομέρειαι καὶ διακοσμήσεις εἶναι ὁμοιόταται μὲ τὸν ναὸν τῆς Κάτω Παναγιᾶς τῆς Ἄρτης. Ἡ βασιλικὴ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Καλαμπάκᾳ, ὡς ἀναγομένη εἰς τὸν 11ον αἰῶνα ἔχει κοινοὺς χαρακτῆρας μὲ τὴν Μακεδονίαν (Καστορίαν) ἀφ' ἑνὸς καὶ τὴν Ἤπειρον (Ἄρταν) ἀφ' ἑτέρου, ὡς εἴδομεν εἰς τὴν προηγηθεῖσαν τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων μελέτην.

---

[1] Βλ. Πορφυρίου Οὐσπένσκη, Ἀποδημία εἰς τὰς μονὰς τῶν Μετεώρων κλπ. τῷ 1859, ἔκδ. Sirkou (ρωσσ.) Πετρούπολις, 1896, πρβλ. καὶ Α. Ἀδαμαντίου, Πρακτ. Ἀρχ. Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1909 σ. 220, 225, 235, 242-3 κ. ἁ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 22. Ὁ Ἀναπεσὼν τῆς Μ. Μεταμορφώσεως (κάτω ἡ ἐπιγραφὴ τῆς ἀνιστορήσεως).

Β′ ΖΩΓΡΑΦΙΚΗ

(Τοιχογραφίαι καὶ φορηταὶ εἰκόνες)

Εἰς τὰ Καθολικὰ καὶ τὰ παρεκκλήσια τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων ὑπάρχουν ἀξιολογώταται χρονολογημέναι τοιχογραφίαι ὡς καὶ παλαιαὶ φορηταὶ εἰκόνες, περὶ τῶν ὁποίων ὀλίγας μόνον λέξεις λέγομεν ἐνταῦθα.

Καὶ πρῶτον ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὸν εἰκονογραφικὸν κύκλον τῶν τοιχογραφιῶν, οὗτος εἶναι συνήθης βυζαντινὸς (δογματικὸς καὶ ἑορταστικός), ἀκολουθοῦν δὲ καὶ αἱ τοιχογραφίαι τὴν διάταξιν τῶν ἁγιορειτικῶν κυρίως ναῶν. Εἰς τὸν τροῦλλον δεσπόζει ὁ Παντοκράτωρ δορυφορούμενος ὑπὸ ἀγγέλων καὶ προφητῶν μετὰ τῶν τεσσάρων Εὐαγγελιστῶν εἰς τὰ σφαιρικὰ τρίγωνα, ἐπὶ τῆς Ἁψῖδος εἰκονίζεται ἡ Πλατυτέρα, ἡ Θεία Λειτουργία καὶ οἱ ἱεράρχαι, εἰς τὰς καμάρας δὲ τοὺς χοροὺς καὶ τοὺς τοίχους διανέμονται ἀνεπιυγμέναι αἱ σκηναὶ τοῦ Δωδεκαόρτου, ἐγκόλπια προφητῶν καὶ ἁγίων καὶ κάτωθεν αἱ ὁλόσωμοι εἰκόνες, κατ᾽ ἁγιορειτικὴν σειράν. Εἰς τοὺς χοροὺς αἱ παραστάσεις εἶναι μεγαλοπρεπεῖς καὶ ἐκτεταμέναι, κατ᾽ ἐξοχὴν δὲ εἰς τοὺς χοροὺς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μονῆς Βαρλαάμ, ὅπου ἡ Σταύρωσις καὶ ἡ Ταφὴ λ. χ. καταλαμβάνουν ὁλόκληρον τὸν ἀριστερὸν χορὸν ἀναπτυσσόμεναι εἰς ὀκτὼ σκηνὰς (Μαστίγωσις, φρουρὰ σταυρώσεως ἔφιππος, Ἑλκόμενος, οἱ βαστάζον-

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

τες τοὺς σταυρούς, κλῖμαξ, ἄνοδος εἰς τὸν σταυρόν, ἀποκαθήλωσις, θρῆνος) καὶ καθεξῆς.

Εἰς τὸ νεώτερον Καθολικὸν τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως ἡ Σταύρωσις ἁπλοῦται ἐπὶ τοῦ δυτικοῦ τοίχου ἄνωθεν τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου (ἡ θέσις τῆς ὁποίας κατὰ κανόνα καὶ εἰς ἁγιορειτικοὺς ναοὺς εἶναι ἐνταῦθα) καὶ κάτωθεν αὐτῆς ὁ Ἀναπεσὼν μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς τῆς ἀνιστορήσεως, ὡς εἰκονίζεται εἰς τὴν παρατιθεμένην ἐνταῦθα εἰκόνα (εἰκ. 21).

Εἰκ. 23. Τοιχογραφία ἐπὶ πεσσοῦ τοῦ παλαιοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως: τῆς Θεοτόκου δεομένης μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς. «Ἡ Παράκλησις».

Ἐπίσης ἀξιοσημείωτος εἶναι ἡ παράστασις τῆς Δεήσεως ἐν Μετεώροις, εἰκονιζομένη συνήθως εἰς τοὺς πεσσοὺς τοὺς βαστάζοντας τὸν τροῦλλον τοῦ κυρίως ναοῦ. Χαρακτηριστικὴ εἶναι εἰς τὴν σκηνὴν ταύτην ἡ ἐπιγραφὴ τῆς Θεοτόκου δεομένης: «Ἡ Παράκλησις». Τὸ ὡραιότερον δὲ δεῖγμα τῆς Παρακλήσεως τῶν Μετεώρων κρατούσης εἰλητάριον παρέχει ἡ προσαγομένη εἰκὼν (εἰκ. 22), τοιχογραφία ἐπὶ τοῦ δεξιοῦ ἀνατολικοῦ πεσσοῦ τοῦ παλαιοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως, τμῆμα ἴσως τοῦ παλαιοῦ κτιστοῦ τέμπλου.

Ἀλλὰ καὶ ἡ διάταξις τῶν σῳζομένων τοιχογραφιῶν τοῦ νάρθηκος (τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ λ. χ.) ἂν καὶ διαφόρων χειρῶν ἔχει ἑνότητά τινα. Ἐπὶ τοῦ τρούλλου εἰκονίζεται ὁ Χριστὸς ὁλόσωμος ἐντὸς δόξης (mandorla), ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς πλευρᾶς ἁπλοῦται ἡ μέλλουσα Κρίσις, ἐπὶ τῆς βορείας ὁ Σισώης, μαρτύρια δὲ ἁγίων, ὁλόσωμοι παραστάσεις καὶ σπάνιαί τινες σκηναὶ (ὡς τῆς

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Θεοτόκου τοῦ πάθους μὲ τοὺς ἑκατέρωθεν αὐτῆς: Συμεὼν κρατοῦντος τὸν σταυρὸν καὶ τοῦ προπάτορος Ἀδὰμ προσερχομένου ἐν στάσει δεήσεως εἰς τὸ βρέφος Ἰησοῦν)[1] διανέμονται εἰς τὰς καμάρας καὶ λοιπὰ μέρη τοῦ εὐρυχώρου νάρθηκος.

Προκειμένου περὶ τῆς *τέχνης* τῶν τοιχογραφιῶν τούτων ἔχομεν εἰς αὐτὰς ἀδιάσπαστον τὴν σειρὰν τῆς ζωγραφικῆς ἀπὸ τοῦ 14^{ου} μέχρι τοῦ 19^{ου} αἰῶνος. Εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν ὁλόκληρος ὁ μικρὸς ναΐσκος διασῴζει καλῶς διατηρουμένας τοιχογραφίας τῶν μέσων τοῦ 14^{ου} αἰῶνος (1367) εἰς τεχνοτροπίαν λαϊκὴν ἀνατολικήν, ὅπως αὕτη διαπλάσσεταϊ κατὰ τὸν 14^{ον} αἰῶνα, ὁπότε λαμβάνει μὲν αὕτη τὰ νέα στοιχεῖα τῆς παλαιολογείου τέχνης, ὡς εἶναι ἡ γραφικότης, τὸ ὑψηλὸν καὶ ἐκτεταμένον τοπεῖον, καὶ τὰ πολλὰ ἀρχιτεκτονήματα, ἀποδίδει ὅμως αὐτὰ μὲ τὸν παλαιὸν τρόπον τῆς ἀνατολικῆς τέχνης εἰς ἓν ἐπίπεδον καὶ χωρὶς ἑνιαίαν κλίμακα τῶν προσώπων.

Εἰκ. 24. Τοιχογραφίαι τριῶν στρατ. ἁγίων.

Τὸ παλαιὸν Καθολικὸν τοῦ Μετεώρου καὶ τὸ παρεκκλήσιον τῆς Μονῆς τοῦ Ἁγίου Στεφάνου διασῴζουν τοιχογραφίας τοῦ 15^{ου} αἰῶνος, τὸ μὲν πρῶτον τοῦ ἔτους 1484, τὸ δὲ δεύτερον πρὸ τοῦ ἔτους 1501. Αἱ τοιχογραφίαι αὗται εἶναι ἀξιολογώταται διὰ τὴν τέχνην των καὶ διότι τὰ δείγματα τῆς ἐποχῆς αὐτῆς εἶναι σπάνια. Μὲ πολλὴν ἐπιμέλειαν εἶναι εἰργασμένοι, ὅπως συνήθως, οἱ ὁλόσωμοι ἅγιοι εἰς τὰ κάτω μέρη τοῦ ναοῦ, τὰ πρόσωπα τῶν ὁποίων διατηροῦν ἀκόμη πολὺ ἀπὸ τὴν λεπτότητα τῆς ἐκτελέσεως καὶ τὴν δύναμιν τῆς ἐκφράσεως τῆς παλαιολογείου τέχνης· εἰς τὰς στάσεις των ὅμως καὶ τὰ ἐνδύματα ἀρχίζει νὰ ὑπερισχύῃ ἡ σχηματικὴ διακοσμητικότης τῆς μεταβυζαντινῆς τέχνης. Εἰς τὰς

---

[1] Διὰ τὴν ἑρμηνείαν τῆς σκηνῆς ταύτης βλ. Α. Ξυγγοπούλου, Μία εἰκονογραφικὴ σύνθεσις ἐκ Μετεώρων εἰς τὸ Ἡμερολόγιον τῆς Μεγάλης Ἑλλάδος, ἔτος 1924 σελ. 395 κ.ἑ. Ὁ κ. Ξυγγόπουλος, εἰδικῶς ἐσχάτως μελετήσας τὴν ζωγραφικὴν τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων, θὰ ἐκδώσῃ προσεχῶς τὰς τοιχογραφίας αὐτῶν.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

σκηνὰς τοῦ Δωδεκαόρτου τοῦ αὐτοῦ ναοῦ ἡ ἐλευθερία τῶν στάσεων καὶ ἡ σφοδρότης τῶν κινήσεων ἐνθυμίζει τὸν 14ον αἰῶνα, ἀλλ' ἡ ἐκτέλεσις εἶναι ταχεῖα καὶ ἀμελής, ἐνῷ τὰ δευτερεύοντα πρόσωπα ζωγραφίζονται μὲ τραχεῖαν ἁδρότητα. Ἐκ τῶν τοιχογραφιῶν τούτων προσάγω ἐνταῦθα ὡς δείγματα, πλὴν τῆς ἀνωτέρω παρατεθείσης δεομένης Θεοτόκου: τῆς Παρακλήσεως (εἰκ. 22) καὶ τοῦ κτίτορος Ἰωάσαφ (εἰκ. 1) καὶ τὰς εἰκόνας στρατιωτικῶν ἁγίων (μετὰ τῶν ἐπιγραφῶν: ἅγιος Γεώργιος ὁ Καππάδοξ, ἅγ. Δημήτριος ὁ Μέγας Δοὺξ καὶ ἅγ. Θεόδωρος ὁ Στρατηλάτης) μὲ μακροὺς μανδύας καὶ ἰδιορρύθμους

Εἰκ. 25. Ἱεράρχαι καὶ ἄγγελος τῆς ἀψῖδος τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βαρλαάμ.

πίλους θεωρηθέντας ὡς σερβικοὺς (εἰκ. 24) [1], καίτοι ὅμοιον πῖλον βλέπομεν καὶ εἰς μωσαϊκὰ ναῶν τῆς Κωνσταντινουπόλεως [2].

Τὸ Καθολικὸν τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ διασῴζει ἄριστα δείγματα τοιχογραφιῶν τῶν μέσων τοῦ 16ου αἰ. (1548), διακρινόμενα διὰ τὴν ἰδιάζουσαν

[1] Βλ. Α. Ἀδαμαντίου εἰς Πρακτικὰ Ἀρχ. Ἑταιρ. 1909, σ. 248. Ὁ Α. ἀκολουθῶν παλαιοτέρους εὑρίσκει σερβικὴν ἐπίδρασιν εἰς τὴν καθόλου τέχνην τῶν Μετεώρων.

[2] Ἐν Καχριὲ Τζαμὶ λ. χ. τὸν πῖλον τοῦ Κυρηνίου εἰς τὴν σκηνὴν τῆς ἀπογραφῆς τοῦ Ἰωσὴφ καὶ τῆς Θεοτόκου· πρβλ. F. Schmitt, Καχριὲ Τζαμί, Μόσχα, 1906, ρωσσ. Πίν. XXXII, No 89.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

προσωπικότητα τοῦ ζωγράφου. Μέρος αὐτῶν ἀνεκαινίσθη, συμφώνως πρὸς ἐπιγραφήν, τῷ 1780. Ὁ νάρθηξ ἐζωγραφήθη ὑπὸ ἄλλων ζωγράφων: τὸν Γεώργιον ἱερέα καὶ σακελλάριον Θηβῶν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ Φράγκον τῷ 1566, τῇ χορηγίᾳ τοῦ ἐπισκόπου Βελλᾶς ἐξ οὗ θὰ ἠδύνατο ἴσως νὰ πιστωθῇ σχέσις τῆς τέχνης των πρὸς ἠπειρωτικὰς τοιχογραφίας. Ὡς δεῖγμα τῆς ζωγραφικῆς τοῦ Καθολικοῦ τούτου προσάγω ἐνταῦθα τμῆμα τοιχογραφίας ἐκ τῆς δεξιᾶς σειρᾶς τῶν ἐν τῇ κόγχῃ τοῦ ἱεροῦ Βήματος ἱεραρχῶν καὶ Ἀγγέλου κρατοῦντος ριπίδια (εἰκ. 25), εἰργασμένων μὲ τὴν δύναμιν καὶ σταθερότητα τὴν διακρίνουσαν κατ' ἐξοχὴν τὴν Κρητικὴν σχολήν· εἰς τὰ μετὰ μαργαριτῶν ἐστολισμένα ἄμφια τῶν ἱεραρχῶν καὶ τοῦ ἀγγέλου ὁ βαθμὸς τῆς σχηματικῆς διακοσμητικότητος εἶναι μεγαλύτερος καὶ ὁ ὄγκος τοῦ σώματος ἀποδίδεται ὀλιγώτερον παρὰ εἰς τὰς κεφαλάς.

Εἰκ. 26. Φορητὴ εἰκὼν τῆς Μ. Βαρλαάμ.

Τυπικὰ ἔργα τοῦ 16ου καὶ 17ου αἰῶνος ἀντιπροσωπεύονται εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν Μονῶν Ρουσάνη (1561) καὶ Ἁγίας Τριάδος (1692 κ.ἑ.), τοῦ παρεκκλησίου τῶν Τριῶν Ἱεραρχῶν τῆς Μονῆς Βαρλαὰμ (1638), τοῦ νάρθηκος τῆς Μονῆς Ὑπαπαντῆς (1784), τοῦ νάρθηκος τῆς Μονῆς Ἁγίας Τριάδος (1741) κλπ.

Οὕτως εἰς τὰς τοιχογραφίας τῶν ναῶν τῶν Μετεώρων δύναταί τις νὰ παρακολουθήσῃ τὴν βαθμιαίαν ἐξέλιξιν ὁλοκλήρου τῆς μεταβυζαντινῆς ζωγραφικῆς, ὅπως καὶ εἰς τὸ Ἅγιον Ὄρος καὶ νὰ σπουδάσῃ βῆμα πρὸς βῆμα τὴν συνέχισιν τῶν τύπων, τὸν πλουτισμὸν τῶν θεμάτων καὶ τὴν προϊοῦσαν σχηματικότητα τῆς τεχνοτροπίας.

Ἀξιολογώταται εἶναι εἰς τὰ Μετέωρα καὶ αἱ πολλαὶ παλαιαὶ φορηταὶ εἰκόνες Τέμπλων καὶ Προσκυνηταρίων τῶν Καθολικῶν καὶ παρεκκλησίων, ὡς καὶ αἱ ἐν τοῖς σκευοφυλακίοις φυλασσόμεναι. Πλὴν τῶν ἐξετασθεισῶν ἤδη εἰκόνων τοῦ 14ου αἰῶνος τῆς Θεοτόκου μετὰ τῆς προσωπογραφίας τῆς Μαρίας Παλαιολογίνης, καὶ τοῦ τριπτύχου τῆς Δεήσεως τοῦ σκευοφυλακίου τῆς Μ. Μεταμορφώσεως[1], σπουδαία διὰ τὴν τέχνην της εἶναι καὶ ἡ προσ-

[1] Βλ. Βέη, Μετεώρου πίναξ ἀφιερωθεὶς ὑπὸ τῆς βασιλίσσης Παλαιολογίνης ἐν Ἀρχ. Ἐφημ. 1911 σελ. 177 κέ. πρβλ. καὶ Α. Ξυγγοπούλου, Βυζαντιναὶ εἰκόνες ἐν Μετεώροις, ἐν Ἀρχ. Δελτίῳ τόμ. 10 - 1926 σελ. 35 κέ. Εἰς τὰς ἀρχαιοτέρας ταύτας

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

αγομένη ἐνταῦθα ἐντὸς ξυλογλύπτων τόξων μετὰ συνεχομένου πλαισίου εἰκὼν τῆς Μ. Βαρλαὰμ τῶν στρατιωτικῶν ἁγίων Θεοδώρου τοῦ Τήρωνος καὶ Θεοδώρου τοῦ Στρατηλάτου φορούντων διακοσμητικωτάτους μακροὺς μανδύας καὶ τοὺς ἰδιορρύθμους πίλους (εἰκ. 26), οὓς εἴδομεν ἀνωτέρω καὶ εἰς τοιχογραφίας. Ἡ λεπτότης τῆς ἐπεξεργασίας τῆς πλάσεως τῶν προσώπων, ἡ εὐρεῖα διακοσμητικότης τοῦ σώματος εἰς τὰς στάσεις καὶ τὸ ἔνδυμα καὶ ἡ σεμνὴ χάρις τὴν ὁποίαν ἀποπνέουν δεικνύουν ἀναλογίας μὲ τὰς τοιχογραφίας τοῦ παλαιοῦ Καθολικοῦ τῶν Μετεώρων ἑπομένως καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη δὲν δύναται νὰ θεωρηθῇ μεταγενεστέρα τοῦ 15ου αἰῶνος. Εἰς τὴν αὐτὴν ἐποχὴν θὰ ἠδύνατο ἴσως ν᾽ἀναχθῇ καὶ ἀξιόλογος εἰκὼν τοῦ ἁγ. Δημητρίου ἐφίππου τῆς Μ. ἁγ. Στεφάνου μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς: ὁ ἅγ. Δημήτριος ὁ Μέγας Δούξ. Αἱ λοιπαὶ εἰκόνες ἀνάγονται εἰς τὸν 16ον αἰ. καὶ ἑξῆς (μεταξὺ τούτων καὶ ἀξιόλογοι εἰκόνες: τῆς Θεοτόκου τύπου Πλατυτέρας μετὰ προτομῶν Ἀποστόλων, Ἱεραρχῶν καὶ ἁγίων τοῦ Τζάνε φυλασσομένη ἐν τῷ Καθολικῷ τῆς Μ. Βαρλαὰμ τοῦ ἔτους 1668 καὶ τοῦ Ἰησοῦ ὡς Ἄκρας Ταπεινώσεως τοῦ ἔτους 167. ἐν τῷ Σκευοφυλακίῳ τῆς Μ. ἁγ. Στεφάνου). Ἡ ἐξέτασις τῶν εἰκόνων αὐτῶν συμβάλλει τὰ μέγιστα εἰς τὴν κατανόησιν τῆς ἀσκηθείσης καὶ εἰς τὰς Μονὰς τῶν Μετεώρων ζωγραφικῆς φορητῶν εἰκόνων, ἥτις ἐπηρεάζει καὶ τὰς τοιχογραφίας (πρβλ. λ.χ. τοιχογραφίας κτιτόρων εἰς τοὺς πεσσοὺς τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Βαρλαὰμ κ. ἄ.).

φορητὰς εἰκόνας τῶν Μονῶν δέον νὰ συμπεριληφθῇ καὶ ἡ φυλασσομένη νῦν ἐν τῷ Βυζαντινῷ ναῷ τῆς Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου ἐν Καλαμπάκᾳ διπλῆ εἰκὼν (Σταυρώσεως καὶ Κοιμήσεως τῆς Θεοτόκου), ἐκλεκτὸν ἔργον τῆς τέχνης τῆς ἐποχῆς τῶν Παλαιολόγων, περιγραφὴν καὶ τεχνικὴν ἀνάλυσιν τῆς ὁποίας βλέπε εἰς τὴν περὶ τῆς βυζαντινῆς βασιλικῆς τῆς Καλαμπάκας ἡμετέραν μελέτην ἐν Ἐπετηρίδι τῆς Ἑταιρείας Βυζαντ. Σπουδ. τόμ. Ϛ′ (1929), σ. 313 κ.ἑ. Ἐκ τῶν εἰκόνων τούτων, αἵτινες ἔχουσιν ἱστορικὴν καὶ καλλιτεχνικὴν ἀξίαν, τὸ τρίπτυχον τῆς Δεήσεως τοῦ σκευοφυλακίου τῆς Μονῆς Μεταμορφώσεως ἔχει καὶ λειτουργικὴν σημασίαν, καθόσον εἶναι ἐκ τῶν σπανιωτέρων δειγμάτων χρησιμοποιήσεως φορητῶν εἰκόνων ἐπὶ τοῦ Ἐπιταφίου κατὰ τὸ Μ. Σάββατον, λειτουργικὴ συνήθεια λησμονηθεῖσα εἰς μεταγενεστέρους χρόνους.

Εἰκ. 28. Πινάκιον φαγεντιανὸν 17ου αἰῶνος ἐκ τῶν ἐντοιχισμένων εἰς τὸν νάρθηκα τοῦ Καθολικοῦ τῆς Μ. Μεταμορφώσεως Μετεώρου.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

Εἰκ. 27. Ἐπιτάφιος τῆς Μ. Μεταμορφώσεως.

Γ′ ΚΕΙΜΗΛΙΑ

Ἐκ τῶν κειμηλίων τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων, ἤτοι ξυλογλύπτων μετὰ ἐσμαλτωμένων πλαισίων σταυρῶν, λειψανοθηκῶν ἀργυρῶν μετ᾽ ἀναγλύφων εἰκόνων καὶ διακοσμήσεων, λειτουργικῶν καὶ μοναστηριακῶν καθόλου σκευῶν, ἀμφίων παντὸς εἴδους καὶ ἄλλων[1], φυλασσομένων ἐν τοῖς σκευοφυλακίοις αὐτῶν (καὶ κατ᾽ ἐξοχὴν τῆς Μεταμορφώσεως καὶ τοῦ Βαρλαάμ), προσάγω ἐνταῦθα ἐπιτάφιον χρυσοκέντητον ἐπὶ πρασίνου ὁλοσηρικοῦ βάθους τοῦ ἔτους 1620, ἀφιέρωμα τεσσάρων μοναχῶν, ὡς ἡ κάτωθεν τῶν παραστάσεων ἐπιγραφὴ ἀναγράφει. Ἡ ἐν πλαισίῳ μακρὰ ἔμμετρος ἐπιγραφή, συνήθης καὶ

---

[1] Κατάλογον κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἧττον πλήρη τῶν κειμηλίων τῶν Μονῶν τῶν Μετεώρων παρέχει ὁ Γιαννόπουλος εἰς τὸ καὶ ἀνωτέρω πολλάκις μνημονευθὲν ἔργον του περὶ Μετεώρων κατὰ τὴν περιγραφὴν ἑκάστης Μονῆς. Τὰς ἀξιολόγους ἐπὶ τῶν κειμηλίων τούτων ἐπιγραφὰς πρβλ. καὶ ἐν Βυζαντίδι, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 600 κέ. Ἡ Ἐφορεία βυζαντινῶν ἀρχαιοτήτων ἔχει καταρτίσει νῦν πλήρη κατάλογον τῶν κειμηλίων, κατέχει δὲ ἑκάστη Μονὴ ἀντίγραφον αὐτοῦ. Ἐσχάτως, προνοίᾳ τοῦ Σ. Μητροπολίτου Τρίκκης κ. Πολυκάρπου, φυλάσσονται τὰ κειμήλια εἰς προθήκας ἐν ἰδίοις Θησαυροφυλακίοις.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

εἰς ἑτέρους ἐπιταφίους Μονῶν,[1] ἄρχεται διὰ τῶν στίχων: «Τὴν φοβεράν σου βασιλεῦ, δευτέραν παρουσίαν, πίστει καὶ πόθῳ προσδοκῶ ἐξίσταμαι καὶ τρέμω...» Εἰς τὸ ἀξιόλογον τοῦτο ἄμφιον εἰκονίζονται τὰ πρόσωπα τοῦ ἐπιταφίου Θρήνου, ἔχοντα στάσεις συνήθεις καὶ εἰς τοιχογραφίας καὶ φορητὰς εἰκόνας τῆς Κρητικῆς σχολῆς τοῦ 16ου αἰῶνος (πρβλ. λ. χ. τοιχογραφίας τῶν Μονῶν τοῦ Ἄθω: Λαύρας, Διονυσίου κ.ἄ.), μὲ τὴν Παναγίαν καθημένην καὶ κλίνουσαν ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς τοῦ Χριστοῦ καὶ τὰς γυναῖκας (Μάρθαν καὶ Μαγδαληνὴν) θρηνῳδούσας. Αἱ λοιπαὶ παραστάσεις — ἀρχάγγελοι, χερουβείμ, προφῆται (Δαβίδ, Ἱερεμίας, Μωϋσῆς καὶ Ἡσαΐας), σύμβολα Εὐαγγελιστῶν — εἶναι δηλωτικὰ τῆς μυστικῆς ἐννοίας τῆς σκηνῆς καὶ διατίθενται μὲ διαυγῆ συμμετρίαν καὶ εἰς ὡραίαν διακοσμητικὴν σχέσιν πρὸς τὸν κεντρικὸν ὅμιλον.

Ὁ ἐπιτάφιος — ὕφασμα, σύμβολον ὡς γνωστόν, τῆς σινδόνης ἢ τοῦ λίθου τοῦ ἐπιτεθέντος ἐπὶ τοῦ μνήματος τοῦ Χριστοῦ, προσέλαβε κατὰ τοὺς ἐσχάτους βυζαντινοὺς χρόνους ἀπὸ λειτουργικοῦ ἀμφίου τὴν μορφὴν λαβάρου μετὰ χρυσοκεντήτων εἰκόνων σχετικῶν πρὸς τὴν ταφὴν τοῦ Ἰησοῦ προβαλλομένου πρὸς προσκύνησιν κατὰ τὴν Μ. Παρασκευήν [2].

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ ΕΚ ΤΗΣ ΕΞΕΤΑΣΕΩΣ ΤΩΝ ΘΕΣΣΑΛΙΚΩΝ ΜΝΗΜΕΙΩΝ

Συμπληροῦντες διὰ τῆς προκειμένης μελέτης τὴν ἐξέτασιν τῶν θεσσαλικῶν μνημείων τοῦ ΙΓ΄ καὶ ΙΔ΄ αἰῶνος, ἐπεκταθεῖσαν κατ᾽ ἀνάγκην καὶ εἰς τὰς μεταβυζαντινὰς ἀνακαινίσεις καὶ ἐπισκευὰς αὐτῶν, δυνάμεθα νῦν νὰ συμπεράνωμεν τἀκόλουθα.

Τὰ θεσσαλικὰ μνημεῖα δὲν παρουσιάζουν ἑνιαίαν μορφὴν τέχνης ἀλλὰ εἶναι ἀντιπροσωπευτικὰ κτίσματα τῶν κυριωτέρων ἀρχιτεκτονικῶν τύπων τῶν ἀναπτυχθέντων εἰς τὰ σπουδαιότερα καλλιτεχνικὰ κέντρα τῆς τελευταίας περιόδου τῆς βυζαντινῆς τέχνης.

Οὕτως ἐνῷ τὰ Μετέωρα καὶ ἡ Πόρτα Παναγιὰ συνδέονται, ὡς εἴδομεν ἀνωτέρω, μὲ τὰ μνημεῖα τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου, ἡ Μονὴ τοῦ Τσάγεζι συνδέεται μὲ τὴν Ἀθωνιτικὴν σχολὴν (τὰ χαρακτηριστικὰ γνωρίσματα τῆς ὁποίας διεγράψαμεν ἐν τῇ περὶ τῆς Μονῆς τοῦ Τσάγεζι μελέτῃ) καὶ ἡ Μονὴ τῆς Ὀλυμπιωτίσσης τῆς Ἐλασσῶνος (βλ. Ἐπετ. Δ΄ σ. 315 κέ.) συνδέεται μὲ τὴν σχολὴν τῆς Μακεδονίας. Τὰ κύρια χαρακτηριστικὰ τῆς σχολῆς τῆς Μακεδονίας (ὑψηλαὶ ἀναλογίαι, κυματοειδεῖς ἀπολήξεις τῶν

---

[1] Βλ. Βυζαντίδα, Ἔνθ᾽ ἀν. σ. 622, ἔνθα σὺν τῇ μεταγραφῇ τῆς ἐπιγραφῆς προσάγονται καὶ αἱ ἀλλαχοῦ ἀπαντῶσαι.

[2] Περὶ τοῦ ἀμφίου τοῦ ἐπιταφίου βλ. Millet, Recherches sur l'iconographie de l'Evangile, Paris, 1916, σελ. 500 κ.έ. πρβλ. σχετικά τινα καὶ εἰς νεωστὶ ἐκδοθεῖσαν μελέτην τῆς Κας Venetia Cottas, L'influence du Drame «Χριστὸς πάσχων» sur l'art chrétien d'Orient, Paris, 1931, σ. 95 κέ.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212

στεγῶν, ἀψιδώματα τῶν τοίχων, μεγάλη χρῆσις ἐρυθρῶν ὀπτοπλίνθων εἰς τὴν τοιχοδομίαν καὶ τὴν διακόσμησιν, ἡ γραφικὴ ἐν ἑνὶ λόγῳ τεχνοτροπία εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικήν, ἐκπηγάζει ἀπὸ τὴν Κωνσταντινούπολιν, ὅπου κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ 14ου αἰῶνος παρουσιάζεται παραλλήλως λαμπρὰ ἄνθησις τῆς γραφικῆς τεχνοτροπίας καὶ εἰς τὴν ζωγραφικὴν (πρβλ. λ. χ. τὰ μωσαϊκὰ τῆς Μ. Χώρας - Καχριὲ Τζαμὶ Κων/πόλεως).

Τὰ νέα αὐτὰ στοιχεῖα τῆς ἀρχιτεκτονικῆς, ὅπως καὶ τὴς ζωγραφικῆς, εἶναι ἀληθὲς ὅτι κατακτῶσιν ὁλόκληρον τὴν παλαιολόγειον τέχνην τῆς ἑλληνικῆς χερσονήσου καὶ ἐπηρεάζουν ὄχι μόνον τὰ μεγαλύτερα, ἀλλὰ καὶ τὰ ἐπαρχιακὰ κέντρα ὅπου ἠσκήθη δηλονότι ἀξιόλογος τέχνη.

Ἡ Μακεδονία ὑφίσταται τὴν ἄμεσον ἐπίδρασιν τῆς σχολῆς τῆς πρωτευούσης. Οἱ ναοὶ τοῦ 14ου αἰῶνος τῆς Θεσσαλονίκης, πλὴν τῆς τοιχοδομίας, ἔχουν ὅλους τοὺς ἄλλους χαρακτῆρας τῆς τέχνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως. Ἐπίσης οἱ ναοὶ τῆς σερβικῆς Μακεδονίας καὶ μέρος τῶν ναῶν τῆς Βουλγαρίας ἔχουν ὡς βάσιν τὰ στοιχεῖα τῆς τέχνης τῆς Κωνσταντινουπόλεως, τὰ ὁποῖα δὲν λείπουν καὶ ἀπὸ τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τῶν ναῶν τοῦ Δεσποτάτου τοῦ Μυστρᾶ καὶ τοῦ Δεσποτάτου τῆς Ἠπείρου. Εὐνόητον εἶναι ὅτι ἑκάστη χώρα ἀναμιγνύει τὰ νέα στοιχεῖα μὲ τὰ ἴδια ἐγχώρια στοιχεῖα καὶ ὅτι ὅσον ἀπομακρυσμέναι εἶναι αἱ χῶραι καὶ ὅσον πιστότερον ἐμμένουν εἰς τὴν παράδοσιν, ὅπως τὸ Ἅγιον Ὄρος, τοσοῦτον ἡ νέα γραφικὴ τεχνοτροπία τῆς πρωτευούσης εἶναι ὀλιγώτερον αἰσθητή, εἰς τὰ δευτερεύοντα δὲ εὐτελῆ ἐπαρχιακὰ κτήρια καὶ λείπει ἐντελῶς[1].

Τὰ ἐξέχοντα βυζαντινὰ μνημεῖα τῆς Θεσσαλίας, ἅτινα ἀντιπροσωπεύουν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τριῶν κέντρων: Μακεδονίας, Ἠπείρου καὶ Ἁγίου Ὄρους, παρέχουν εἰς ἡμᾶς τὸ μέτρον τῆς κατὰ τόπους διαφορᾶς τῶν ἀρχιτεκτονικῶν μορφῶν καὶ τύπων εἰς τὴν βυζαντινὴν τέχνην τῆς τελευταίας περιόδου. Οὕτω δὲ εἰς τὴν μεγάλην ἑλλαδικὴν σχολήν, ἣν μετὰ τοσαύτης σαφηνείας διέκρινεν ὁ G. Millet εἰς τὸ ἔργον του «École grecque dans l'architecture byzantine» ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν σχολὴν τῆς Κων/πόλεως, δυνάμεθα νὰ διακρίνωμεν, μετὰ τὴν διάσπασιν τῆς βυζαντινῆς Αὐτοκρατορίας ὑπὸ τῶν Φράγκων κατὰ τὸν ΙΓ′ αἰῶνα, μικρότερα κέντρα τέχνης, τὰ ὁποῖα ἀναπτύσσουν ἐπὶ τῇ βάσει ἰδιαιτέρων συνθηκῶν καὶ ἰδιάζοντας ἀρχιτεκτονικοὺς χαρακτῆρας.

Γ. Α. ΣΩΤΗΡΙΟΥ

---

[1] Ἐσχάτως ὁ A. Rachénov, Églises de Mésemvria, Sofia, 1932 (ἐν Monument de l'arten Bulgarie vol. II) εἰς τὴν περὶ τῶν ναῶν τῆς Μεσημβρίας μελέτην του ἐξετάζων τὰ μνημεῖα τῆς Μεσημβρίας, τὰ ὁποῖα ἐξ ἱστορικῶν λόγων εἶναι καθαρῶς βυζαντινὰ ἔργα τῆς πρωτευούσης, στηρίζεται ἐπ' αὐτῶν, διὰ νὰ θεωρήσῃ αὐθαιρέτως κέντρον τῆς νέας τεχνοτροπίας τὴν Βουλγαρίαν καὶ φορεῖς τοῦ γραφικοῦ ρυθμοῦ τοὺς Σλαύους.

Institutional Repository - Library & Information Centre - University of Thessaly
12/10/2023 10:11:00 EEST - 167.114.118.212